

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU

ZAVRŠNI RAD
Povijesni romani Amina Malufa

Mentor: prof. dr. Mirza Sarajkić

Kandidatkinja: Marina Glavinka Abed

Sarajevo, 2025.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF ORIENTAL PHILOLOGY

FINAL MASTER'S THESIS
Historical Novels by Amin Maalouf

Mentor: prof. dr. Mirza Sarajkić

Student: Marina Glavinka Abed

Sarajevo, 2025.

SAŽETAK

Rad pod naslovom *Povijesni romani Amina Malufa* bavi se analizom historijskih narativa libansko-francuskog pisca Amina Malufa, s posebnim osvrtom i analizom njegova tri romana: *Levantski đerdan*, *Samarkand* i *Lav Afrički*. Teorijski pristup rada razmatra žanrovski okvir historijskog romana te odnos historiografije i fikcije. U tom kontekstu ispituje se na koji način Maluf u svojim djelima oblikuje književni narativ koji isprepliće historijske činjenice i imaginaciju, otvarajući prostor za refleksiju o identitetu, egzilu, religiji i kulturnim susretima, posebice arapskog svijeta. Posebna pažnja posvećena je motivima multikulturalizma, dodiru različitih tradicija, preispitivanju identiteta te ulozi književnosti u tumačenju prošlosti i njenom značenju u savremenom svijetu. Rad afirmira važnost književnog izraza Amina Malufa i njegovo mjesto u svjetskoj književnosti.

Ključne riječi: Amin Maluf, historijski roman, fikcija, identitet, multikulturalizam, tradicija

SUMMARY

The thesis entitled *Historical Novels by Amin Maalouf* deals with the analysis of the historical narratives of the Lebanese-French writer Amin Maalouf, with a particular focus on three of his novels: *The Ports of Call*, *Samarkand*, and *Leo Africanus*. The theoretical approach of the thesis considers the generic framework of the historical novel and the relationship between historiography and fiction. In this context, it examines the ways in which Maalouf shapes a literary narrative that intertwines historical facts and imagination, thereby opening space for reflection on identity, exile, religion, and cultural encounters, particularly within the Arab world. Special attention is devoted to the motifs of multiculturalism, the meeting of different traditions, the questioning of identity, and the role of literature in interpreting the past and its significance in the contemporary world. The thesis affirms the importance of Amin Maalouf's literary expression and his place in world literature.

Keywords: Amin Maalouf, historical novel, fiction, identity, multiculturalism, tradition

المخلص:

يتناول البحث بعنوان *الروايات التاريخية لأمين معلوف* بتحليل الروايات التاريخية للكاتب اللبناني-الفرنسي أمين معلوف، مع تركيز خاص على ثلاث من رواياته: *سلاّم الشرق*، *سمرقند* و *ليون الإفريقي*. يتناول المنهج النظري للبحث الإطارَ النوعي للرواية التاريخية وعلاقة التأريخ بالسرد التخيلي. وفي هذا السياق يُبحث في الكيفية التي يشكّل بها معلوف في أعماله سردًا أدبيًا يمزج بين الحقائق التاريخية والخيال، فاتحًا المجال للتأمل في الهوية، والمنفى، والدين، واللقاءات الثقافية، خصوصًا في العالم العربي. وقد أبدى اهتمام خاص لموضوعات التعددية الثقافية، وتفاعل التقاليد المختلفة، وإعادة النظر في الهوية، ودور الأدب في تفسير الماضي ومعناه في العالم المعاصر. ويؤكد البحث على أهمية التعبير الأدبي لأمين معلوف ومكانته في الأدب العالمي.

الكلمات المفتاحية: أمين معلوف، الرواية التاريخية، الخيال، الهوية، التعددية الثقافية، التقاليد

SADRŽAJ

UVOD	1
1. AMIN MALUF U SAVREMENOJ I SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....	2
1.1. Maluf na raskršću kultura	3
1.2. Djela i tematski horizonti Amina Malufa	4
2. HISTORIJSKI ROMAN	6
2.1. Žanrovski okvir i teorijske perspektive.....	6
2.2. Odnos fikcije i historiografije u književnom narativu	8
2.3. Malufova fascinacija historijom.....	9
3. LEVANTSKI ĐERDAN.....	11
3.1. Refleksija historije XX stoljeća kroz fikciju.....	11
3.2. Historija razlika: identiteti Orijenta i multikulturalizam u <i>Levantskom đerdanu</i>	14
3.3. Brak Osijana i Klare – metafora podjele arapskog svijeta.....	15
4. SAMARKAND.....	18
4.1. Omer Hajjam između mita i stvarnosti	18
4.2. <i>Samarkand</i> – afirmacija kulturno-historijskog naslijeđa srednjeazijskog svijeta.....	20
4.2.1. Raj asasina.....	22
4.3. Putovanje rukopisa: ironija susreta kultura.....	23
4.4. <i>Samarkand</i> kao putopisni roman.....	25
5. LAV AFRIČKI	28
5.1. Autobiografska fikcija i glas Lea Afričkog.....	28
5.2. Diskurs egzila u romanu <i>Lav Afrički</i>	29
5.3. Religija i identitet: prisila i adaptacija	32
5.4. Rodne uloge: prisustvo žena u formiranju identiteta Lea Afričkog.....	34
ZAKLJUČAK	37
Izvori	38
Literatura.....	38
Internet linkovi	40

UVOD

Historijski roman je žanr u kojem se historija i fikcija isprepliću, stvarajući prostor za istraživanje historijskih događaja kroz literarni izraz. Amin Maluf (Amīn Ma'lūf), libansko-francuski pisac, kroz naraciju spaja historijske činjenice i fiktionalne elemente kako bi čitateljima približio složene historijske i kulturne stvarnosti, naročito prikazujući sliku arapskog svijeta. Malufova djela tematiziraju pitanja složenosti identiteta, kulture i osjećaja pripadnosti u kontekstu multikulturalnih prostora kroz historiju. Njegov način pisanja podrazumijeva i kritičko propitivanje načina na koji se historija interpretira i koristi u savremenom kontekstu.

Glavni cilj ovog rada jeste prikazati mjesto Amina Malufa u savremenoj i svjetskoj književnosti, obraditi teorijske okvire i karakteristike historijskog romana te uraditi analizu tri Malufova djela – *Levantski đerdan*, *Samarkand*, i *Lav Afrički*. Maluf kroz ova djela prikazuje kako historijski događaji oblikuju pojedinca i zajednice, istovremeno istražujući unutrašnje konflikte likova između lične slobode i kolektivnih društvenih normi. Njegova djela prikazuju kako su identitet i kultura podložni utjecajima moći, religije i tradicije. Autor koristi historijski roman kao sredstvo kroz koje se razumije kompleksna interakcija između prošlosti i sadašnjosti, stvarnog i imaginarno-literarnog.

Cilj ovog rada je analiza načina na koji Maluf, kroz pažljivo konstruisane narative i likove u okviru žanra historijskog romana, artikuliše teme identiteta, multikulturalizma i individualne slobode. Poseban fokus stavljen je na proučavanje interakcije između fikcije i historijskih činjenica, te na ulogu historijskog romana kao medija za razumijevanje društvenih, kulturnih i političkih tokova prošlih vremena. Kroz ovu analizu nastoji se pokazati da Malufova djela, iako im je radnja smještena u prošlost, otvaraju pitanja koja su i danas aktuelna, pri čemu historijski roman funkcioniše kao poveznica između historijskog iskustva i književne imaginacije.

1. AMIN MALUF U SAVREMENOJ I SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Amin Maluf je libansko-francuski romanopisac i novinar, rođen u Bejrutu 1949. godine, a krajem sedamdesetih preselio se u Francusku. Smatra se jednim od najistaknutijih pisaca u svjetskoj književnosti i intelektualnom diskursu na svjetskom nivou, te jednim od najvažnijih autora u historiji frankofone kulture i kulturnog prostora arapskog svijeta. Mnogi Arapi ga doživljavaju kao *vlastiti glas i hroničara na Zapadu*, a njegova književna i esejistička djela prevedena su na brojne jezike.¹ Godine 1966. Maluf je započeo svoje akademsko obrazovanje na Univerzitetu Saint-Joseph (USJ) u Bejrutu, gdje je studirao sociologiju i ekonomiju. Istovremeno je na École des Lettres (fakultetu za književnost) s velikom strašću čitao bezvremena djela zapadnjačke književnosti. Ove godine bile su obilježene snažnim studentskim aktivizmom, političkim previranjima i težnjama za promjenom. Arapsko-izraelski rat iz 1967. dodatno je destabilizirao ionako krhku ravnotežu u već uzdrmanom Libanu.²

Na Univerzitetu Saint Joseph (USJ) susreo je Andrée, mladu učiteljicu specijalne pedagogije, s kojom se vjenčao 1971. godine. U braku su dobili tri sina. Slijedeći očeve stope, iste godine Maluf se pridružio redakcijskom timu dnevnog lista *Al-Nahār*. Čak i nakon preseljenja u Francusku 1976. godine, nastavio je surađivati s ovim dnevnim listom. Ipak, njegove ambicije nadilazile su rad u *Al-Nahār-u*. Težio je ka dalekim zemljama, novim predjelima i pričama, velikim i malim. Njegov ulazak u svijet novinarstva u *Al-Nahār-u* predstavljao je odskočnu dasku. Tamo je izvještavao o globalnim aktuelnim događajima i usavršavao svoje novinarske vještine. Novinarski zadaci su ga odveli u zemlje poput Etiopije i Vijetnama, a putovao je i širom afričkog kontinenta.³ Ubrzo po povratku s novinarskog zadatka u Aziji, svjedočio je masakru u mjestu 'Ayn al-Rummāna 13. aprila 1975. godine, koji se naširoko smatrao povodom za izbijanje libanskog građanskog rata (1975–1990).⁴ Otišao je u Pariz, isprva sam, gdje je osigurao mali stan i ubrzo dobio posao novinara u časopisu *Jeune Afrique*. Kasnije će se uzdići do položaja glavnog urednika. Njegova porodica mu se u Parizu pridružila nedugo nakon toga.⁵

¹ „'Amīn Ma'lūf: 'Adīb ḥālīd bi'abwād muta'addida“, *Al Jazeera*, dostupno na:

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2016/6/14/أمين-معلوف-أديب-خالد-بأبعاد-متعددة>, pristupljeno: 7.5.2025. u 14:30

² Stephanie Khouri, Caroline Hayek, „Amin Maalouf: A short history of the famed Lebanese writer“, *L'Orient Today*, dostupno na: <https://today.lorientlejour.com/article/1351408/amin-maalouf-a-short-history-of-the-famed-lebanese-writer.html>, pristupljeno: 7.5.2025. u 15:00

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

1.1. Maluf na raskršću kultura

Temeljno obilježje Malufove književne poetike jeste povezivanje različitih kulturnih narativa što proizilazi iz njegovog vlastitog životnog iskustva. Propitivanje identiteta i pripadnosti, dakle, nije slučajno jer Maluf je autor za kojeg se može kazati da živi *na raskršću kultura* – Francuske i Libana. Prve riječi u Uvodu Malufovog djela *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong* glase:

*Koliko su me puta, otkako sam 1976. godine napustio Liban i nastanio se u Francuskoj, ljudi – s najboljom namjerom na svijetu – pitali osjećam li se „više Francuzem“ ili „više Libanoncem“? I uvijek dajem isti odgovor: Oboje! To ne govorim iz težnje ka pravednosti ili uravnoteženosti, već zato što bi svaki drugi odgovor bio neistinit. Ono što me čini onim što jesam, a ne nekim drugim, upravo je činjenica da se nalazim između dvije zemlje, dvaju ili troje jezika i više kulturnih tradicija. Upravo to određuje moj identitet. Bi li moje postojanje bilo autentičnije kada bih odrezao jedan njegov dio?*⁶

Maluf kaže da je Liban zemlja u kojoj čovjek neprestano mora preispitivati vlastitu pripadnost, porijeklo i odnose s drugima.⁷ Maluf govori o kompleksnosti libanskog društva kao i o egzistencijalnoj napetosti koju taj prostor proizvodi u pojedincu zbog međureligijskog i međuetničkog stanja društva. U Malufovom slučaju, ta potreba za konstantnim samopropitivanjem, ali i propitivanjem svijeta u kojem neko živi, oblikovala je njegov osjećaj identiteta kao otvorenog, višeslojnog i fluidnog, što se, svakako, odražava i u njegovim književnim djelima. Liban je za Malufa metafora za stanje unutarnje rastrganosti između dvije kulture, ali i potencijalne sinteze različitih kulturnih i civilizacijskih elemenata s kojima živi.

Maluf ističe jedan od temeljnih paradoksa vlastitog identiteta, a to je istovremeno biti kršćanin i pričati arapski jezik.⁸ Kršćani su u arapskom svijetu manjina. Klasični i česti stereotipi o Arapima kao isključivo muslimanima, svakako, doprinose složenosti identiteta arapskih kršćana. Arapski kršćani, također, za sebe tvrde da su Arapi te da im je maternji jezik arapski. Ono što kršćane na spomenutom području dovodi u nezavidan položaj jeste osjećaj nepripadnosti niti jednoj strani – za Zapad su oni, i dalje, ljudi sa istočnjačkim crtama lica i tamnijom bojom kože koji pričaju arapski jezik, a za Istok su previše *vesternizirani* da bi se uklopili. Maluf, gotovo u svim svojim djelima, kroz likove u romanima govori o složenostima identiteta na različitim geografskim područjima.

⁶ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, trans. Barbara Bray, Penguin Books, London, 2003, str. 1. (Dalje: Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*)

⁷ Pročitati više: *ibid*, str. 15.

⁸ Pročitati više: *ibid*, str. 16. i 17.

1.2. Djela i tematski horizonti Amina Malufa

Libanski romanopisac započeo je svoj književni rad historijskom studijom iz 1983. godine pod nazivom *Krstaški ratovi viđeni očima Arapa*. Knjiga je prevedena na brojne jezike i postigla rekordne rezultate, ali je autor priznao da, iako je knjiga važna, nije u potpunosti izrazila bogatstvo dostupnih dokumenata i historijskih izvora. Razlog za to bio je što nije imao finansijskih sredstava da ih pribavi.⁹ Knjiga *Krstaški ratovi viđeni očima Arapa*, koju je napisao Amin Maluf, fokusira se na to kako su muslimani doživjeli niz bitaka koji je trajao gotovo dvije stotine godina.¹⁰ Manje od tri godine kasnije, objavio je svoj prvi roman *Lav Afrički*, inspirisan istinitom pričom o putniku iz 16. stoljeća, Hasanu al-Wazzānu.¹¹

Svoj drugi roman *Samarkand* objavio je 1988. godine, a mnogi ga smatraju njegovim najboljim djelom, jer je u njemu oživio život čuvenog Omera Hajjama u Perziji 11. stoljeća. Istraživanja za ovaj roman poslužila su i kao osnova za treći roman *Svjetlosni vrtovi*, koji tematizira život osnivača manihejske religije iz trećeg stoljeća. Maluf navodi da je ta knjiga ispričala dio porodične historije koja je za njega *uvijek bila nejasna u mladosti*. Nakon toga, objavio je roman *Baldassarova odiseja*. Pored toga, izdao je dva romana koji evociraju skoriju prošlost Libana i regije: *Lučke kapije Orijenta* i *Stijena Tanios* – odvija se u libanskim planinama u periodu njegovog djetinjstva. Ovo djelo osvojilo je najprestižniju književnu nagradu u Francuskoj, što je za njega predstavljalo *ogromnu radost*, ali i brigu da više nikada neće pisati s istom jasnoćom i nevinom inspiracijom.¹² Napisao je i *Levantski derdan* 1996. godine.

Napisao je savremeni roman pod nazivom *Dezorijentisani*, u kojem su i ambijent i likovi smješteni u moderno doba, a objavio je i knjigu *Porijeklo* (porodična autobiografija) koju je započeo prikazom očeve smrti, a završio ponovnim prepričavanjem porodične priče. Ova knjiga obuhvata historijski period između dva libanska građanska rata, koristeći historijske dokumente kao sirov materijal za detalje svojih pripovijesti. U djelu misaonog karaktera *Ubilački identiteti*, zbirci eseja koje je objavljivao u novinama između 1998. i 2002. godine, iznosi društvenu i historijsku analizu pojma identiteta. Uvodne riječi izražavaju njegovu duboku uvjerenost: „Ne dolazim iz neke zemlje, nekog

⁹ „’Amīn Ma’lūf: ’Adīb ḥālīd bi’abwād muta’addida“, *Al Jazeera*, dostupno na: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2016/6/14/أمين-معلوف-أديب-خالد-بابعد-متعددة>, pristupljeno: 13.7.2025. u 12:30

¹⁰ Ricardo B. Salinas, „The Crusades Through Arab Eyes (Book Review)“ *Huffpost*, dostupno na: https://www.huffpost.com/entry/the-crusades-through-arab_b_6706710?guccounter=1, pristupljeno: 13.7.2025. u 13:55

¹¹ „’Amīn Ma’lūf: ’Adīb ḥālīd bi’abwād muta’addida“, *Al Jazeera*, dostupno na: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2016/6/14/أمين-معلوف-أديب-خالد-بابعد-متعددة>, pristupljeno: 13.7.2025. u 13:15

¹² Vidjeti više: Ibid.

grada, ni iz plemena. Ja sam dijete puta... svi jezici i sve molitve pripadaju meni, ali ja ne pripadam nijednom od njih.“¹³

Neki od glavnih motiva koji se provlače kroz Malufov narativni svijet su: sklonost protagonista ka neprekidnom kretanju i otkrivanju novih geografskih prostora, ali i prostora koji su ispunjeni borbom u kojima likovi traže vlastitu pripadnost; otvorena pripadnost različitim kulturnim okruženjima kod likova; te neprestano preispitivanje i redefiniranje vlastitog identiteta. U temelju njegovog pisanja nalazi se stalna zaokupljenost pitanjima lične i kolektivne pripadnosti, a njegova autorska poetika oslanja se, većinski, na reinterpetaciju arapskog historijskog iskustva kako bi oblikovao savremeni roman koji nudi dublji uvid u složene i zamršene odnose između Istoka i Zapada te starog i modernog, istovremeno nudeći i autentične historijske podatke te razbijajući predrasude o spomenutim temama u njegovim djelima koje su većinski vezane za arapski svijet.

¹³ Ibid.

2. HISTORIJSKI ROMAN

Razumijevanje teorijskih okvira i karakteristika historijskog romana predstavlja nužan temelj za analizu književnog opusa Amina Malufa, čiji se romani odlikuju snažnom povezanošću s historijskim kontekstima, fikcijom te izraženom narativnom refleksijom o identitetu, sjećanju i kulturnoj pripadnosti. Malufov način pisanja historijskih romana je, uistinu, poseban zbog njegovog deskriptivnog pisanja koji čitaocu daje osjećaj da je otputovao u neko davno prošlo vrijeme. Iako Malufovi romani pripadaju žanru historijske fikcije, on nudi i autentične historijske podatke o određenim periodima o kojima piše.

2.1. Žanrovski okvir i teorijske perspektive

Historijski roman je roman čija je radnja smještena u određeni historijski period i koji nastoji da vjerodostojno prikaže duh, običaje i društvene okolnosti jednog prošlog doba, uz realistično dočaravanje detalja i vjernost (koja je u nekim slučajevima samo prividna) historijskoj faktografiji.¹⁴ Savremeni historijski roman nastaje paralelno s usponom historicizma, koji je osjećaj za historiju uveo u kulturni glavni tok i time ga učinio dostupnim svim romanima, a ne isključivo onima koje nazivamo historijskim.¹⁵ Historijski roman, iako se oslanja na stvarne događaje i ličnosti, često uključuje elemente fikcionalizacije koji omogućavaju autoru da reinterpretira prošlost u skladu s vlastitim narativnim ciljevima.

Prije nego što se upustimo u spekulacije o historiografiji i prirodi istinski historijske perspektive, činilo bi se razumnim najprije postaviti pitanje kakav je uopće pojam *historijski roman*. Postavljamo pitanje, po čemu se razlikuje od drugih skupina romana – pikarskog romana, industrijskog romana, sentimentalnog romana, romana 18. stoljeća? Kojem je najsličniji? Jednostavan, ali tačan odgovor glasi da se termin *historijski roman* odnosi na vrstu romana koja se ne može razlikovati od ostalih skupina ni po nekoj specifičnoj kompozicijskoj tehnici (kao što je slučaj s pikarskim romanom), ni po svojoj sposobnosti da izazove određeni emocionalni doživljaj (kao gotički ili sentimentalni roman), a svakako ne ni po periodu u kojem je napisan (kao roman 18. stoljeća). Umjesto toga,

¹⁴ „Historical novel“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/art/historical-novel>, pristupljeno: 14.7.2025. u 22:10

¹⁵ Pročitati više: Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1983, str. 22. (Dalje: Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction*)

temeljna razlika leži u prikazanom društvenom i vremenskom miljeu, što ga čini najbližim industrijskom romanu.¹⁶

Pretpostavka da su historijski narativi nužno nerealistični zbog toga što su strukturirani kao priče implicira stav da književnost nije u stanju pružiti dublje uvide u *stvarnost*. Međutim, jednako je neodržiiva i suprotna pretpostavka – da historijski narativi posjeduju spoznajnu vrijednost upravo zato što svijet sam po sebi ima formu dobro konstruirane priče, sa *likovima* koji učestvuju u sukobima nalik onima iz tradicionalnih narativnih obrazaca. Ono što se ovdje pokazuje kao nužno jeste sveobuhvatna analiza narativa, naracije i narativnosti – analiza koja bi uzela u obzir bogat spektar pripovjednih formi prisutnih u svjetskoj književnosti, od drevnih epova do postmodernističkog romana – kao i teorijska rekonceptualizacija odnosa između tri osnovne vrste narativnog diskursa – mitskog, historiografskog i fikcionalnog – i *stvarnog svijeta* na koji se te diskurzivne forme neosporno odnose.¹⁷

U savremenim teorijskim pristupima historijskom romanu, naročito pod uticajem poststrukturalizma i naratologije, historija se više ne uzima zdravo za gotovo kao objektivna i neupitna stvarnost. Ova pozicija se može dovesti u vezu s tvrdnjom da pojam historijskog događaja već u svojoj osnovi počiva na nepreispitanim ontološkim i epistemološkim pretpostavkama,¹⁸ što omogućava romanu da preuzme ulogu kritičkog razotkrivanja načina na koji zamišljamo i pripovijedamo prošlost. U tom smislu, historijski roman postaje mjesto gdje se raskrinkavaju dominantni narativi, preispituju izvori autoriteta i razotkriva konstrukcija historijskog znanja, čime se otvara prostor za alternativne, potisnute ili marginalizirane glasove. Time fikcija pokazuje da istina o prošlosti zavisi od diskurzivnih okvira kroz koje je interpretiramo.

Pomak od pseudofaktičnosti ka realizmu predstavlja ključnu transformaciju u konceptualizaciji historije koja usmjerava praksu romanopisaca devetnaestog stoljeća. Kada se referentni predmet romana počinje percipirati kao entitet s inherentnom dinamikom, historijski aspekt više nije neophodno prizivati radi legitimacije reprezentacije tog referenta unutar teksta. Paradoksalno, mimetička funkcija stječe ovlaštenje da interpretira i procjenjuje historijsku stvarnost tek onda kada prizna svoju posebnost kao samostalni diskurzivni modus; roman prestaje da se prikazuje kao nosilac istine i priznaje da njegove tvrdnje pripadaju fikciji. Time se historijski roman odmiče od nefikcionalnih žanrova poput

¹⁶ Vidjeti više: Ibid, str. 19.

¹⁷ Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987, str. 170.

¹⁸ Vidjeti više: Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, vol. 1, translated from French by Kathleen McLaughlin and David Pellauer, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1983, str. 96.

historiografije i novinarstva, što reflektira usvajanje novog epistemološkog pristupa historijskom procesu koji oblikuje relaciju između likova i događaja.¹⁹

2.2. Odnos fikcije i historiografije u književnom narativu

Pojam fikcionalne vjerovatnoće pruža temelj za definisanje historijskog romana. Dok u većini romana vjerovatnoća proizlazi iz naših općih predstava o životu i društvu, u historijskim romanima glavni izvor vjerovatnoće jeste upravo ono historijsko. Iako mnoge vrste romana mogu uključivati osjećaj historije, u historijskim romanima, kako bi to rekli ruski formalisti, historija je u prvom planu. Kada čitamo historijske romane, događaje, likove, ambijente i jezik tumačimo kao historijske, i to na jedan ili oba sljedeća načina: prvo, oni mogu predstavljati društva, govorne obrasce ili događaje koji su zaista postojali u prošlosti – u tom slučaju njihova vjerovatnost usmjerena je ka vani, prema svijetu koji djelo prikazuje. Drugo, oni mogu stvarati određeni historijski efekat unutar samog djela, primjerice tako što čitatelju omogućuju ulaz u prošlost – tada vjerovatnoća djeluje ka unutra, prema strukturi i dizajnu književnog teksta.²⁰

Mnogi teoretičari smatraju da je jedna od osnovnih svrha fikcije stvaranje vlastitih uvjerljivih svjetova, zamišljenih prostora koji sadrže vjerodostojne (ili barem unutarnje dosljedne) likove i radnje.²¹ Povijest zapadne estetike i poetike svjedoči o istovremenoj napetosti i plodnosti raskola između iluzije i uvida, koji je od samih početaka obilježio pojam fikcije. Prosvjetitelji su pojam romana označavali kao *fiction* – nešto što potiče iz osjetilne mašte, bez prava na istinsku vrijednost. Nasuprot tome, romantičari su upravo tu osjetilnost branili kao legitimno utočište individualnosti, koje izmiče ograničenjima racionalnog spoznavanja. U savremenim teorijskim pristupima, fikcija se više ne smatra suprotnom stvarnosti, već se razumije kao nesvjesni perceptivni obrazac putem kojeg organizujemo stvarne podatke. Znanost se često nesvjesno oslanja na takve obrasce, dok ih književna fikcija svjesno preispituje i razgrađuje, otvarajući prostor za kompleksnije razumijevanje istine.²² Historijska fikcija, kao žanr koji spaja stvarne događaje i likove s imaginativnim elementima, posebno ilustrira ovu

¹⁹ Barbara Foley, *Telling the Truth: The Theory and Practice of Documentary Fiction*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1986, str. 144.

²⁰ Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction*, str. 21.

²¹ Seymour Chatman, *Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, str. 189.

²² Vidjeti više: „Fikcija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/fikcija>, pristupljeno: 14.7.2025. u 22:40

napetost između iluzije i uvida, pružajući čitaocu mogućnost da kroz fikcionalni narativ razumije prošlost.

Historičar Herbert Butterfield i književni kritičar Avrom Fleishman pokušali su, svaki na svoj način, definisati ono zajedničko što povezuje historijske romane, a njihove rasprave su tu od koristi. Obojica definišu historijsku fikciju razlikujući je od historiografije. Za Butterfielda, historiografija nastoji *formulisati općenito, pronaći zakonitost*, jer na historiju gleda kao na *čitav razvojni proces koji vodi do sadašnjosti*. Nasuprot tome, historijski roman pokušava *rekonstruirati jedan svijet, pojedinačno ga oblikovati, uhvatiti djelić ljudske prirode*. Zadatak historijskog romanopisca jeste dočarati *jedinstvenu atmosferu* nekog prošlog doba, *ponovno prizvati prolazan trenutak*. Za Fleishmana, s druge strane, historijski romanopisac postiže nešto što je bliže zadatku koji Butterfield pripisuje istoričaru: „Ono što historijski roman čini historijskim jeste aktivno prisustvo pojma historije kao sile koja usmjerava.“²³

Ono što historijski roman čini uvjerljivim jeste njegov ambijent. Historijska fikcija smještena je na stvarno mjesto, u kulturno prepoznatljivo vremensko razdoblje. Detalji i radnja u priči mogu biti kombinacija stvarnih događaja i onih koje je autor izmislio kako bi popunio praznine. Likovi mogu biti potpuno fikcionalni ili zasnovani na stvarnim osobama (često su oboje). Međutim, sve u vezi s njima — njihovi stavovi i izgled, način govora i problemi s kojima se suočavaju — treba da odgovaraju epohi. Naravno, ključ za to da autor sve ovo postigne na ispravan način jeste istraživanje. Autoru je uvijek dozvoljena umjetnička sloboda, ali djela historijske fikcije koja pružaju najviše satisfakcije jesu ona koja su istražena do najsitnijeg detalja — do mirisa u zraku, dugmadi na odjeći, izraza koji se koriste i oblaka na nebu.²⁴

2.3. Malufova fascinacija historijom

Maluf o historiji navodi: „Stoljećima su se dva područja civilizacije dodirivala i suočavala jedna s drugom – jedno na sjeveru, a drugo na jugu i istoku Mediterana. Ne namjeravam se zadržavati na genezi te podjele, ali kada se govori o historiji, uvijek je važno imati na umu da sve ima svoj početak, sredinu i, na poslijetku, svoj kraj. U doba rimske prevlasti, sve zemlje koje su kasnije postale kršćanske, muslimanske ili jevrejske pripadale su istom carstvu: Sirija nije bila ništa manje rimska od Galije, a Sjeverna Afrika je, s kulturnog aspekta, svakako bila više grčko-rimska nego sjeverna

²³ Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction*, str. 25.

²⁴ Jessica Dukes, „What Is Historical Fiction?“, *Celadon Books*, dostupno na: <https://celadonbooks.com/what-is-historical-fiction/>, pristupljeno: 14.7.2025. u 22:55

Evropa.²⁵ U Malufovom pisanju ne postoji jednosmjerno kretanje između prošlosti i sadašnjosti: one su međusobno povezane.²⁶ Pa tako, za Malufa je pisanje o historiji prilika da prikaže ono što najviše prožima njegovu ličnost, a to je kompleksnost identiteta. Jer ipak, slika jednog područja kakva nam je danas poznata, uveliko se razlikovala u prošlosti. Maluf kroz pisanje o historijskim narativima želi prikazati šarenilo identiteta koji su prožimali svijet, a posebice svjetova kojima je on koračao, od Istoka, pa do Zapada.

Proučavanje romana s historijskim sadržajem podrazumijeva kritičke postupke koji pomažu u otkrivanju prožimanja historije i romana, kao i u sagledavanju specifičnosti narativne umjetnosti i njezinih kreativnih prednosti, koje ga uzdižu iz okvira dokumentarnog ponavljanja u sferu imaginacije, oslobađajući ga odgovornosti za falsificiranje ili doslovno prenošenje događaja.²⁷ Kroz historijski roman, Maluf je dobio priliku prikazati, ponajviše, kako historijsko breme i dalje satire arapski svijet u cjelini, a posebice Levant, odakle i sam potječe. Kroz dašak imaginacije, Maluf se poigravao kritičkim prikazom historije svoga naroda te prikazom onoga što ga je i dovelo do sadašnjeg stanja. A s druge strane, nastojao je i uveliko razbiti predrasude o arapskom svijetu, a i Arapima samima te prikazati univerzalnost ljudskih postupaka, bez obzira na nečije porijeklo.

Malufovo pisanje obilježeno je snažnom fascinacijom historijom, koja se u njegovom opusu djela pojavljuje kao središnji tematski i interpretativni horizont. Maluf kroz svoja djela nastoji prikazati kako je historija neiscrpno izvoriste civilizacijskih susreta i dokaza da ljudi, generalno govoreći, imaju više toga zajedničkog nego različitog. S druge strane, Maluf prikazuje da historijsko naslijeđe može uzrokovati i kolektivne traume među različitim civilizacijama. Upravo kroz svoje pisanje, Maluf nastoji propitati savremene interkulturalne dileme kako istočnog, tako i zapadnog svijeta, ukazujući na to da prošlost djeluje kao interesantan diskurzivni prostor koji se neprestano preoblikuje u svjetlu sadašnjosti. Njegova fascinacija historijom tako se prepoznaje iz dva ugla: s jedne strane ona je izvor Malufove imaginacije i književne fikcionalizacije, a s druge kritički instrument za razumijevanje trajnih kulturnih i identitetskih napetosti Levanta, ali i globalnog konteksta različitih civilizacija.

²⁵ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 52.

²⁶ Carine Bourget, "The Rewriting of History in Amin Maalouf's *The Crusades Through Arab Eyes*", *Studies in 20th & 21st Century Literature*: Vol. 30: Iss. 2, Article 3, 2006, dostupno na: <https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1633&context=sttel>, pristupljeno: 27.8.2025. u 17:00

²⁷ Vidjeti više: Salīma Binnūr, „Riwāya Samarqand li-ʿAmīn Maʿlūf bayna al-sard al-tārīḫī wa-l-taḥyīlī“, *Maḡalla ʿilmiyya dawliyya muḥakkama niṣf sanawiyya*: vol. 5, br. 2, Maḡbar al-dirāsāt al-naqdiyya wa-l-adabiyya al-muʿāṣira, Ġāmiʿa Tisamsīlt, Al-Jazāʾir, 2021, str. 476.

3. LEVANTSKI ĐERDAN

Levantski đerdan (naslov originala: *Les Échelles du Levant*), roman Amina Malufa, objavljen je 1996. godine na francuskom jeziku. Roman *Levantski đerdan* napisan je u vidu pripovijetke glavnog lika, Osijana, koji *slučajnom* prolazniku pripovijeda burnu historiju svoje porodice, splet okolnosti u kojima se i sam rodio te burnu prošlost svoga života. Glavna radnja ovog romana dešava se u XX stoljeću, a Maluf nam predstavlja roman kao ogledalo savremene historije. Maluf počinje roman riječima: „Ova priča mi ne pripada, ona pripoveda život drugog čoveka. Njegovim sopstvenim rečima, koje sam malo bolje rasporedio kada mi se činilo da nisu dovoljno jasne i povezane. S njegovim sopstvenim istinama, koje vrede koliko i sve istine.“²⁸

3.1. Refleksija historije XX stoljeća kroz fikciju

U većini svojih aspekata, historijska fikcija oslanja se na formalne tehnike i kulturne pretpostavke glavnih tradicija u romanu. Zbog te zavisnosti, ona nema posebnu historiju izvan historije romana u cjelini.²⁹ Maluf je u *Levantskom đerdanu* ispričao ono što historija često prešuti – emocije, intimu međuljudskih odnosa te cijenu ljudskih života zbog političkih odluka. Teška životna priča glavnog lika Osijana jeste fikcija, ali spomenuti događaji u romanu koji su se odvili u XX stoljeću su dio stvarne savremene historije. Riječ je o historijskim događajima poput raspada Osmanskog carstva, Prvog i Drugog svjetskog rata, Pokreta otpora u Francuskoj, nastanka države Izrael, izraelsko-arapskih ratova, dekolonizacije itd. Osijanove patnje, boli, traume te unutrašnja propitivanja opisana u romanu su direktna posljedica tih historijskih događaja, a Osijan je u tom vrtlogu burnih događaja bio poput mosta koji povezuje prošlost i sadašnjost, Istok i Zapad te tradicionalno i moderno.

Osijan, glavni junak *Levantskog đerdana*, potiče iz porodice koja je dugo vladala Orijentom. Riječ je o potomku jednog sultana iz Osmanskog carstva kojem ime nije eksplicitno spomenuto, ali s obzirom na to da je on Osijanov pradjed u priči, poredeći godine i događaje spomenute u djelu, najvjerojatnije da je riječ o sultanu Abdulazizu. Sultan Abdulaziz je rođen 9. februara 1830. u Konstantinopolju u Osmanskom Carstvu, odnosno današnjem Istanbulu u Turskoj, a preminuo je 4.

²⁸ Amin Maluf, *Levantski đerdan*, prevela s francuskog Vesna Cakeljić, Laguna, Beograd, 2004, str. 7 (Dalje: Amin Maluf, *Levantski đerdan*)

²⁹ Harry E. Shaw, *The Forms of Historical Fiction*, str. 23.

juna 1876. Abdulaziz je svrgnut od strane svojih ministara 30. maja 1876. godine, a njegova smrt nekoliko dana kasnije okarakterisana je kao samoubistvo.³⁰ Osijan, upravo, opisuje pradjedovu smrt:

*Samoubistvo? Možda. Ali možda takođe i ubistvo. Jer ubice su lako mogle da prođu kroz bašte. Istina se nikada nije doznala. U svakom slučaju, to pitanje više nema značaja, sem za nekolicinu istoričara...*³¹

U kontekstu Prvog svjetskog rata, Maluf se posebno osvrnuo na probleme s kojima se suočavao arapski svijet. Širom svijeta, brojne zemlje su patile i prolazile kroz različita iskušenja, što je uključivalo borbu protiv neprijatelja, glad, neimaštinu itd. Međutim, arapski svijet doživio je poseban politički krah i zbog osnivanja novih država nakon raspada Osmanskog Carstva. Riječ je o sporazumu Sykes–Picot, koji se dogodio u maju 1916. godine, a riječ je o tajnom dogovoru, sklopljenom tokom Prvog svjetskog rata između Velike Britanije i Francuske, uz saglasnost Rusije, o podjeli Osmanskog Carstva. Ovaj sporazum doveo je do podjele teritorija pod osmanskom kontrolom – Sirije, Iraka, Libana i Palestine – na različite zone pod francuskom i britanskom upravom.³² Autor je čitaocima ponudio, često prešućenu, historijsku perspektivu unutrašnje borbe i osjećaja tadašnjeg stanovništva:

*Naše Carstvo izdisalo je u sramoti; sred njegovih ruševina izdžikljala je gomila nakaznih zemalja; svako je molio svoga boga da učutka molitve drugih. A drumovima su se otezala prve povorke izbeglica.*³³

Maluf se dotakao i patnje Jevreja u nacističkoj Njemačkoj u XX stoljeću. Nacizam je proglasio Jevreje – bez obzira na njihova obrazovna i društvena postignuća – zauvijek fundamentalno drugačijima i neprijateljski nastrojenima prema Nijemcima.³⁴ Glavni junak ovog djela je jedan period svoga života živio u Francuskoj, preživio je Drugi svjetski rat te pripovijeda o događajima neposredno prije samog rata:

U Višiju upravo beše obnarodovan zakon o statusu Jevreja, kojim su utvrđene, između ostalog, oblasti – kao što je obrazovanje – iz kojih će oni odsad biti isključeni. Jedan student stao je da objašnjava koliko je taj zakon vešt. Još ga se sećam, njegovog lica, bio je stariji od nas, nosio je kozju bradicu, i uvek se šetkao sa štapom. Nije pripadao krugu mojih prijatelja, ali katkada bi nam se

³⁰ Vidjeti više: „Abdülaziz: Ottoman sultan“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Abdulaziz-Ottoman-sultan>, pristupljeno: 28.7.2025. u 12:50

³¹ Amin Maluf, *Levanski đerdan*, str. 21.

³² Vidjeti više: „Sykes-Picot Agreement: 1916“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>, pristupljeno: 28.7.2025. u 21:00

³³ Amin Maluf, *Levanski đerdan*, str. 38.

³⁴ „Nazism: political movement, Germany“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Nazism>, pristupljeno: 29.7.2025. u 21:10

pridružio posle časova. Po njegovom mišljenju, Nemci su zahtevali od Petena³⁵ dozvolu da uđu u „slobodnu zonu“ kako bi se „pobrinuli“ za Jevreje koji su tamo živeli; a maršal ih je, nanjušivši podvalu, preduhitrio proglašivši sam ovaj zakon.³⁶

Tokom svog boravka u Francuskoj, Osijan se priključio Pokretu otpora. Pad vlade u Višiju bio je praćen usponom antinjemačkog pokreta otpora. Već nekoliko sedmica nakon kolapsa 1940. godine, male grupe muškaraca i žena počele su pružati otpor. Neki su prikupljali vojne obavještajne podatke koje su slali u London, dok su neki organizovali rute za bijeg britanskih pilota koji su bili oboreni, neki su dijelili protunjemačke letke, a neki su se bavili sabotажom željezničkih pruga i njemačkih objekata. Pokret otpora dobio je značajan podsticaj u junu 1941. godine, kada je Hitlerov napad na Sovjetski Savez naveo Francusku komunističku partiju da se aktivno uključi u borbu protiv Nijemaca.³⁷ Osijan pripovijeda o svojoj ulozi u Pokretu otpora:

*Šta sam, konkretno, radio? Između nacionalnih vođa naše mreže, regionalnih šefova, i raznih izolovanih grupa otporaša, valjalo je održavati komunikaciju, prenositi naređenja, direktive, zahteve, obaveštenja, dokumente, lažne isprave, a ponekad, ređe, neko ručno oružje ili šaržer; bio je dakle potreban izvestan broj ljudi od poverenja, mladih, neumornih, snalažljivih.*³⁸

Maluf nije izostavio spomenuti ni političke netrpeljivosti i ratove u arapskom svijetu u *Levantskom đerdanu*. Nakon boravka u Francuskoj, Osijan se vratio u porodičnu kuću u Bejrutu. Jedne prilike trebao je putovati do Haife, te pripovijeda kako je izgledao njegov boravak u Haifi. Riječ je o vremenskom periodu neposredno prije osnivanja države Izrael, 1948. godine:

*Dakle, da skratim, na severnom ulazu u grad, dva metka su probila automobil. Zatim smo od jedne eksplozije odskočili na sva četiri točka.*³⁹

Zatim, opisuje i prvi izraelsko-arapski rat, oslobađanje od britanskog mandata te osnivanje države Izrael:

Upravo taj prizor mi se svaki put vraća u sećanje kada pomislim na početak prvog izraelsko-arapskog rata. Bilo je to četrdeset osme, sredinom maja. Događaji se behu ubrzali: britanski mandat

³⁵ Philippe Pétain (1856-1951) – bio je francuski general koji je postao nacionalni heroj zahvaljujući pobjedi u bici kod Verduna tokom Prvog svjetskog rata, ali je kasnije izgubio ugled kao šef države francuske vlade u Višiju tokom Drugog svjetskog rata. Vidjeti više: Georges Blond, „Philippe Pétain: French general“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Philippe-Petain>, pristupljeno: 28.7.2025. u 21:45

³⁶ Amin Maluf, *Levantski đerdan*, str. 63.

³⁷ Vidjeti više: François Bernard et. al, „The Resistance of France“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/France/The-Resistance>, pristupljeno: 29.7.2025. u 11:55

³⁸ Amin Maluf, *Levantski đerdan*, str. 80.

³⁹ Ibid, str. 143.

nad Palestinom se okončao; Veće jevrejskog naroda, koje je zasedalo u Telavivskom muzeju, proglasilo je rođenje države Izrael; a u satima što su usledili, arapske zemlje su ušle u rat.⁴⁰

3.2. Historija razlika: identiteti Orijenta i multikulturalizam u *Levantskom đerdanu*

Liberalni diskursi o multikulturalizmu osjećaju krhkost svojih principa *tolerancije* kada pokušaju odoljeti pritisku preispitivanja.⁴¹ Upravo takva *krhkost* otkriva složenost suživota ljudi različitih identiteta, odnosno različitih vjeroispovijesti, nacionalnosti i kultura u savremenom društvu, o čemu Maluf govori, posebno u kontekstu arapskog svijeta u *Levantskom đerdanu*. Kroz pripovijedanje o sudbinama likova iz romana i sudarima identiteta u ne tako davnom, pa i savremenom Levantu, Maluf govori o napetostima koje prate ideale multikulturalizma i *pokušaja* tolerancije u stvarnom životu ljudi koji se svakodnevno bore sa pritiskom vlastitog preispitivanja. Maluf je prikazao multikulturalizam ne kao ideal ka kojem ljudi *moraju* težiti, već kao način života na kojeg su ljudi s tog geografskog područja naviknuli stoljećima. S obzirom da je Amin Maluf i sam Arapin i kršćanin u isto vrijeme, svakako da je lični identitet utjecao na način pogleda na svijet, odnosno i na način njegovog pisanja. Maluf za sebe kaže: „Činjenica da sam istovremeno kršćanin i da mi je maternji jezik arapski – sveti jezik islama – jedan je od temeljnih paradoksa koji su oblikovali moj identitet.“⁴²

Edward Said ističe da orijentalizam nije samo izraz, već i manifestacija volje ili namjere da se razumije, a ponekad i kontroliše, manipuliše ili čak asimilira ono što se doživljava kao različit, alternativan ili nov svijet.⁴³ Orijent, prema Saidu, predstavlja skup slika i predstava koje utjelovljuju evropski zamišljeni kontrast – Drugoga – nad kojim kolonizator uspostavlja nadmoć tako što polaže pravo da ga definiše, klasificira i tumači njegovu različitost u odnosu na vlastiti identitet.⁴⁴ Orijent, Zapadu često prikazan kao *novi svijet*, uprkos paradoksu da je riječ o kolijevci brojnih civilizacija, Maluf ga u *Levantskom đerdanu* ne prikazuje kao egzotičnu pozornicu historijskih previranja, već kao stvarni prostor u kojem žive ljudi koji prolaze kroz krizu identiteta, konflikte i unutrašnje borbe za pravdu. Nasuprot orijentalističkoj tradiciji koja Orijent prikazuje kao egzotičan i *drugačiji*, Maluf ga prikazuje kao dinamično područje gdje su ljudi naviknuli na multikulturalan suživot, gdje sam glavni

⁴⁰ Ibid, str. 152. i 153.

⁴¹ Homi K. Bhabha, "Culture's In-Between", *Questions of Cultural Identity*, ed. by: Stuart Hall and Paul du Gay, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996, str. 54.

⁴² Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 16. i 17.

⁴³ Vidjeti više: Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1979, str. 12.

⁴⁴ Vidjeti više: Jane Hiddleston, *Understanding Postcolonialism*, Acumen, Stocksfield, 2009, str. 77.

junak ima ponešto arapsko, tursko, armensko, pa čak i francusko. Pa tako, Osijan je svom prijatelju iz Francuske opisao svoj identitet:

*Rekao sam mu da me večna svađa između Nemaca i Francuza ostavlja ravnodušnim, ili da me, u svakom slučaju, ne može mnogo uzbuditi. U mojoj porodici smo po tradiciji oduvek uporedo učili francuski i nemački, još otkako mi se jedan čukundeda oženio bavarском avanturistkinjom; i jednako poštujemo obe kulture. Mislim da sam mu čak rekao, dopustivši da me rečitost ponese i razvivši malo svoju misao, da reči okupacija i okupator ne izazivaju u meni istog časa ono buntovno osećanje koje mogu izazvati kod nekog Francuza. Dolazim iz jednog kraja sveta u kojem su se, kroz celu istoriju, neprestano smenjivale okupacije, a moji sopstveni preci su vekovima okupirali dobru polovinu mediteranskog bazena. Ono čega se gnušam, naprotiv, to je rasna mržnja i diskriminacija. Otac mi je Turčin, majka Jermenka, i mogli su da se drže za ruke usred pokolja samo zato što su bili ujedinjeni u odbijanju mržnje. U tome sam ih nasledio. Eto to je moja domovina.*⁴⁵

Osijanova kćerka, Nađa, primjer je novog identiteta, jedne nove generacije rođene u ratu, uslijed osnivanja države Izrael. Nađa je metafora umora od stalnih konflikata, krize osjećaja pripadnosti i želje za bijegom. Nađa ne želi nositi teret prošlosti iz kompleksnog područja gdje se sukobljavaju različitosti po vjeri, naciji i jeziku. Nađa je kćerka Osijana i Klare, etnički Arapina i Jevrejke koji su pokušavali pobjeći od svijeta punog etiketa i borbe za pripadnost te su sklopili brak u vremenu kada je to bilo gotovo nemoguće. Osijan opisuje kćerku Nađu:

*Ja sam još imao u glavi sliku onog novorođenčeta, dok je ona već imala dvadeset godina. I kiptela od hiljadu pobuna. Naš Levant, gde su se smenjivali ratovi, već ju je bio premorio. Žurilo joj se da se od njega udalji.*⁴⁶

3.3. Brak Osijana i Klare – metafora podjele arapskog svijeta

Osijan i Klara upoznali su se tokom Osijanovog boravka u Francuskoj. Oboje su bili članovi Pokreta otpora. Nakon što se Osijan vratio kući u Bejrut, Klara je došla posjetiti ujaka u Haifi te je odlučila usput posjetiti i svog ratnog prijatelja Osijana u Bejrutu. Tu počinje njihova ljubavna priča, oboje se zaljubljuju te je Osijan vrlo brzo i zaprosi. Osijan i Klara nisu običan par na području Levanta, iz razloga što su u vremenskom periodu, a i na geografskom području gdje su živjeli, uspjeli spojiti nespojivo – Jevrejka i Arapin porijeklom, zajedno u braku. U brak su stupili sa *neutralnim* stavom:

⁴⁵ Amin Maluf, *Levantski đerdan*, str. 67. i 68.

⁴⁶ Ibid, str. 180.

*U Bejrutu nije bilo građanskog venčanja. A versko nismo hteli. Nismo imali želju da prođemo kroz laž kako bismo se sjedinili. Ni ona ni ja nismo imali visoka mišljenja o religijama koje su nas okruživale, zašto bismo se pretvarali?*⁴⁷

Maluf, kroz lik Osijana i njegovu porodicu, daje uvid u arapsku perspektivu te pogled na osnivanje države Izrael. Maluf pripovijeda o slavlju Osijanovog i Klarinog vjenčanja te to kako su njih dvoje slavlje proveli strahujući da ne izbije *skandal*. Mahmud, Osijanov zet, i Stefan, Klarin ujak, oslikavaju stvarnu sliku sadašnjeg arapskog svijeta – Arapin i Jevrej, rame uz rame, svjesni da se traume i strahovi više nikada neće moći izbrisati:

*Ako sam se nečega pribojavao, to je bio trenutak kada je moja sestra, koja beše odsutna dobar deo dana, ušla u salon pod ruku sa svojim mužem. Zamislite taj prizor: s jedne strane Mahmud, sin velike muslimanske porodice iz Haife, koji je morao da napusti svoj grad zbog napetosti što su tamo vladale između Arapa i Jevreja, i koji je već osećao da se verovatno više nikada neće moći u njega vratiti; s druge strane Stefan, Jevrejin iz srednje Evrope, koji je došao da se naseli u taj isti grad; obojica bliski rođaci mladenaca...*⁴⁸

Maluf je kroz odnos likova Osijana i Klare prikazao emocionalnu težinu kompleksnosti identiteta Levanta. Klara i Osijan su na svoj brak gledali gotovo nevino, nadajući se boljem sutra. Međutim, na trenutak su bili svjesni da su emocije nadvladale realnost u svijetu koji ne ostavlja prostor za drugog i drugačijeg:

*Znam, bili smo neizlečive naivčine! Ali mnogo bistrije nego što izgleda. Još onda smo znali da ta budućnost o kojoj sanjamo nije za nas. U najboljem slučaju, za našu decu. Možda smo zato što je to dete bilo na putu još imali snage da gledamo s one strane obzorja.*⁴⁹

Osijanov lik, uistinu, često djeluje *neutralan* – nije veliki Arapin, nije veliki musliman, nije Francuz, a nije ni Turčin. Međutim, sve ono od čega bježi što je vezano za vlastiti identitet, na kraju priče zbog toga najviše i propati. Maluf u svom djelu *In the Name of Identity* opisuje takvu vrstu identitetske krize: „Ljudi sebe često doživljavaju kroz onu od svojih pripadnosti koja je najviše ugrožena. Ponekad, kada nemaju snage da tu pripadnost brane, skrivaju je. Tada ona ostaje duboko zakopana u tami, čekajući svoju osvetu. Ali, bilo da je prihvataju ili skrivaju, bilo da je javno ističu ili diskretno drže, upravo se s tom pripadnošću osoba identificira. I tada, bilo da je riječ o boji kože, vjeri,

⁴⁷ Ibid, str. 125.

⁴⁸ Ibid, str. 130.

⁴⁹ Ibid, str. 145.

jeziku ili društvenom sloju, ta pripadnost prožima čitav identitet osobe.”⁵⁰ Osijanova spriječenost da vidi suprugu u Haifi bila je isključivo zato što je Arapin i musliman – ono od čega se pokušavao ograditi kroz život, te je kao takav nepoželjan u novoosnovanoj državi Izrael. Da je Osijan igrom slučaja bio Jevrej koji je želio posjetiti svoju suprugu u Haifi, situacija bi se odvila potpuno drugačije. Osijan je primjer da iako čovjek ne želi etiketirati sebe i ostale, društvo će to uraditi za tu osobu bez pitanja.

Klara i Osijan su otišli u posjetu Klarinom ujaku u Haifu. Osijan se zbog očeve bolesti hitno vratio u Bejrut, a Klara je ostala u Haifi. Upravo u tom periodu, 1948. godine, osnovana je država Izrael te je počeo prvi izraelsko-arapski rat. Bilo je gotovo nemoguće doći do Haife, te Osijan ubrzo ostaje bez oca, Klare i nerođenog djeteta. Ta tragična situacija ga je dovela do doslovnog ludila, te njegov lukavi brat iskorištava priliku da ga odvede na kliniku za liječenje mentalno oboljelih u kojoj će Osijan ostati dugo godina. Nakon dvadeset osam godina teškog boravka na klinici za liječenje mentalnih bolesnika, Osijan je uspio izaći iz nje, zahvaljujući ratu koji se dogodio u Libanu, gdje su svi pacijenti pobjegli iz ustanove. Naposljetku, uspio je poslati pismo Klari kako bi se opet sastali. Njihov sastanak je zakazan u Francuskoj, na mostu, između dvije kule. Most na kojem se Osijan i Klara rastaju ima višestruku simboliku, on je poveznica dva svijeta – Istoka i Zapada, suprotstavljenih svjetova, a u isto vrijeme simbolizuje prevazilaženje sukoba i prepreka, ali predstavlja i jednu nestabilnu granicu gdje kraj ostaje otvorenih mogućnosti – hoće li Osijan i Klara preći most zajedno ili će se razići na suprotne strane, noseći sa sobom neizbrisivu težinu njihove prošlosti:

*Zatim se malo rastavljaju, ne puštajući jedno drugo. Njihove četiri ruke ostaju pletene, ali oni se više ne smeše. Klara se, izgleda, bacila u dugo objašnjenje; Osijan sluša, nagnut napred, poluotvorenih usta. O čemu li govori? Možda priča kakva joj je bila prošlost bez njega. Možda govori o budućnosti, o njihovoj zajedničkoj budućnosti. Ali možda mu takođe objašnjava, uz hiljadu obzira, zašto je njihova ljubav opet nemoguća. Hoće li otići držeći se za ruke, ili pak svako na svoju stranu?*⁵¹

⁵⁰ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 26.

⁵¹ Amin Maluf, *Levantski đerdan*, str. 217. i 218.

4. SAMARKAND

Amin Maluf, kao autor historijskih romana, uspješno koristi transnacionalnu dimenziju žanra kako bi prikazao složenost i bogatstvo različitih kultura i šarenilo identiteta. Njegovo djelo *Samarkand* svjedoči o sposobnosti historijskog romana da nadilazi jezičke i nacionalne granice, otvarajući prostor za dijalog i međukulturalno razumijevanje, a autor je to u djelu *Samarkand* prikazao kroz različitosti na gotovo svim kulturnim nivoima od Irana, pa sve do Amerike. Kako ističe Jerome de Groot: „Od samih svojih početaka kao prepoznatljiv žanr, historijski roman je, može se reći, bio međunarodna forma; zapravo, njegov uspjeh na transnacionalnom nivou značio je da je roman općenito postao utemeljen na nekoj vrsti kulturne prevodivosti.“⁵²

Roman *Samarkand* sadrži se od četiri poglavlja, a ta četiri poglavlja govore o fiktivnoj historiji rukopisa čuvenih Hajjamovih *Rubaija* koji je počeo svoje putovanje u srednjovjekovnom Samarkandu, a završio ga u dubinama Atlantskog okeana. Prvo i drugo poglavlje prikazuju Orijent 11. i 12. stoljeća kao vrijeme gdje se isprepliću poezija, politika i dvorske intrige, nudeći čitaocu gotovo enciklopedijsko iskustvo jedne srednjovjekovne civilizacije. Treće poglavlje govori, ponajviše, o političkoj situaciji Irana 19. i 20. stoljeća, te na koncu, četvrto poglavlje je posvećeno prikazu konačne sudbine rukopisa Hajjamovih *Rubaija* na čuvenom *Titaniku* koji je potonuo u dubinama Atlantika.

4.1. Omer Hajjam između mita i stvarnosti

Ebul-feth Gijasudin Omer Ibn Ibrahim Hajjam ili po arapskom izgovoru Hajjami je ličnost koja je živjela u 11. i 12. Vijeku. U historijskim iranskim izvorima spominje se kao veliki naučnik i filozof, a o njemu kao pjesniku nema ni spomena.⁵³ Kada se govori o popularnosti Omera Hajjama na Zapadu, nužno je spomenuti njegove znamenite rubaije. Riječ je o pjesničkim stihovima koji slave vino i ljubav prema životu, a ujedno ismijavaju nasilje koje su predstavnici vlasti činili nad ženama, a upravo to je Hajjamu u njegovo vrijeme prouzrokovalo poteškoće, jer su rubaije odražavale njegov metafizički život, njegovu viziju svemira i svršetka svijeta, pri čemu je njegovo vjerovanje ostajalo donekle neodređeno. Rubaije su izazvale rasprave i nedoumice među učenjacima, pa kada je riječ o Hajjamu,

⁵² Jerome de Groot, *The Historical Novel*, Routledge, London and New York, 2010, str. 93.

⁵³ Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti: od nastanka do kraja 15. vijeka*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 1997, str. 341. (Dalje: Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti: od nastanka do kraja 15. vijeka*)

jedni su smatrali da je riječ o ateisti i heretiku koji negira postojanje Boga, dok su drugi odbacivali takva tumačenja, pozivajući se na načelo da se o mrtvima govori *sve najbolje*.⁵⁴

Ni sam Hajjam u svojim brojnim djelima iz raznih naučnih disciplina nigdje ne spominje i ne ističe da je pisao stihove. U brojnim savremenim iranskim enciklopedijama za Hajjama se kaže da je veliki naučnik iz raznih disciplina, ali zbog nekoliko rubaija koje je pisao u trenucima odmora od rada na naučnim djelima, u svijetu je više poznat kao pjesnik nego kao naučnik. Zato Iranci sve do dvadesetih godina našeg vijeka nisu obraćali pažnju na Hajjama kao na pjesnika. No, nakon što je Englez Edvard Ficdžerald (Edward Fitzgerald) 1859. Godine objavio dosta slobodni prijevod nekih Hajjamovih rubaija, i Iranci su počeli da se zanimaju za Hajjama kao pjesnika i počeli su da tragaju za rukopisima njegovih rubaija.⁵⁵ Istina, ne treba pomisliti da Hajjamove rubaije prije Ficdžeralda nisu bile poznate u Iranu. Naprotiv, učene su napamet, pjesnici su kroz vijekove oponašali njegove rubaije, pa neke čak i pripisivali Hajjamu. Međutim, pošto ni sam Hajjam nije pridavao veliki značaj svom pjesništvu, on je u Iranu više predstavljen kao naučnik i filozof nego kao pjesnik.⁵⁶

Ukratko, rođen je u gradu Nišaburu dvadesetih godina 11. vijeka u kući tkača šatora – hajjama, tačnije 1021. ili 1048. godine. Budući pjesnik je upravo po zanimanju svoga oca uzeo i pjesnički nadimak Hajjam. Vrlo rano je počeo pokazivati interesovanje za razne naučne discipline, a u tadašnjem Horasanu imao je dobre uslove da se temeljno školuje i da se sastaje sa znamenitim naučnicima i filozofima. Poslije Nišabura, školovao se u drugim naučnim centrima u Horasanu, u Belhu i Semerkandu. Kao vrlo vrijedan i sposoban učenik stekao je izvrsno poznavanje medicine, filozofije, matematike, astronomije, meteorologije, a nije zaostajao ni u teleoškim znanostima. Zahvaljujući takvoj širini svoga obrazovanja stekao je titulu *hakim*. Kao dobar ljekar izliječio je Melikšahovog sina Sendžera od boginja i stekao naklonost seldžučkog dvora. Na prijedlog velikog vezira Nizamulmulka postavljen je za upravnika velike opservatorije u Isfahanu, tada najveće na svijetu. Izvršio je reformu staroiranskog kalendara. Sastavio je astronomske tablice koje je nazvao Melikšahove tablice (زیج (ملکشاهی)). Iz raznih nauka napisao je oko dvadeset knjiga na arapskom i pezijskom jeziku.⁵⁷

Maluf prikazuje intimnu stranu života Omera Hajjama te njegova putovanja i pustolovine u djelu *Samarkand*, istovremeno ističući i njegovu genijalnost kao naučnika, filozofa i pjesnika. Autor vješto kombinuje vjerodostojne historijske izvore o Hajjamovom životu, ali ih isprepliće s fikcijom

⁵⁴ Vidjeti više: Ūrīda ‘Abūd, „Al-šahṣiyyāt al-tārīḫiyya al-fā‘ila fī riwāya Samarqand li-‘Amīn Ma‘lūf“, *Mağalla al-ustād li-l-‘ulūm al-insāniyya wa-l-iğtimā‘iyya*: vol. 59, br. 3, Ġāmi‘a Bağdād, Kulliya al-tarbiyya, Ibn Rušd li-l-‘ulūm al-insāniyya, Bağdād, 2020, str. 180.

⁵⁵ Be‘īr Džaka, *Historija perzijske književnosti: od nastanka do kraja 15. vijeka*, str. 341.

⁵⁶ Ibid, str. 341. i 342.

⁵⁷ Ibid, str. 342.

kako bi stvorio zanimljivu i emotivnu naraciju. Što se tiče fikcije koja je naglašena u djelu, to su, između ostalog, Hajjamovi dijalozi i unutrašnji monolozi koji oslikavaju njegov karakter i filozofsku stranu te dijalozi stvarnih historijskih ličnosti koje su živjele u istom periodu. Historijski tačni podaci spomenuti u djelu su mjesta radnje, odnosno mjesta gdje je Hajjam živio i djelovao, svakako vrijeme radnje, te spomen historijskih ličnosti koji su živjeli i događaja koji su se dogodili za vrijeme Hajjamovog života, a kombinacija svega navedenog je omogućila Malufu da kreira pripovjednu strukturu koja biva svojevrsna literarna hronika srednjovjekovne Perzije.

4.2. *Samarkand* – afirmacija kulturno-historijskog naslijeđa srednjeazijskog svijeta

Samarkand doprinosi afirmaciji i reinterpretaciji historijskog naslijeđa, ponajviše, srednjeazijskog svijeta i kulture. Djelo *Samarkand* jeste fiktivni roman, ali uistinu pruža veliki opus autentičnih informacija o historiji Irana i susjednih područja. Čitaoci *Samarkanda* imaju priliku upoznati se sa dinastijom Seldžuka, Abasida, Fatimida, Mongola, a zatim važnim historijskim ličnostima, pored samog Omera Hajjama, poput Tugril-bega, Alp Arslana, Malik-šaha, Nizam al-Mulka, Hasan Sabaha i drugih, zatim upoznati i ljepote Samarkanda, Isfahana, Tabriza, Kašana, Kirmana i brojnih drugih mjesta spomenutih u djelu. Također, *Samarkand* upoznaje čitaoce sa historijom islama i muslimanskog stanovništva te pruža i uvid u kulturnu i intelektualnu atmosferu toga doba – dvorske intrige, raskoš arhitekture, razvoj nauke, književnosti i filozofije, a samim tim razbija i predrasude vezane za to geografsko područje i njegove narode.

Brojne dinastije spomenute su u djelu, a Maluf, svakako, nije izostavio spomenuti ni dinastiju Abasida, dinastiju čija vladavina se smatra *zlatnim dobom* islamskog hilafeta. Abasidska dinastija, kao i druge u muslimanskoj istoriji, dostigla je svoj najsajniji period političkog i duhovnog života odmah poslije dolaska na vlast.⁵⁸ Abasidi, arapsko-islamska dinastija, koja je 749-750. god. n.e. Umajadima⁵⁹ oduzela halifat i tu čast posjedovala do 1258. god.⁶⁰ U djelu su važnu ulogu odigrali i seldžučki vladari

⁵⁸ Philip K. Hitti, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, preveo s engleskog Petar Pejčinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988, str. 276. (Dalje: Philip K. Hitti, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*)

⁵⁹ Umajadi, Omajadi, Omejadi (a. Banu Umayya) – riječ je o dinastija halifa (41-132/661-750 g.). Ime je dobila po tome što je njezin utemeljitelj, Muavija ibn Abi Sufjan, pripadao slavnoj grani obitelji Benu Umaja. Vidjeti više: Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 638. (Dalje: Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*)

⁶⁰ Ibid, str. 9.

Tuglir-beg, Alp Arslan i Malik-šah, a njihova vladavina spada među najbriljantnije periode seldžučke vlasti.⁶¹ Maluf je u fiktivnom monologu Tugril-bega pomenuo čuvene Abaside:

Sultan je urlao: 'Čudni su ti Abasidi! Njihovi preci su osvojili polovinu kugle zemaljske, izgradili najnaprednije gradove, a pogledaj ih danas! Uzmem im njihovo carstvo, oni se slažu. Uzmem im njihovu prijestolnicu, oni se smatraju sretnim, obaspu me poklonima, a Poglavar pravovjernih mi kaže: "Sve zemlje koje mi je Bog dao ja dajem tebi, sve vjernike čiju mi je sudbinu povjerio stavljam u tvoje ruke." Preklinje me da njegovu palaču, njegovu ličnost, njegov harem stavim pod okrilje svoje zaštite. A kad tražim njegovu kćer, on se protivi i hoće da brani svoju čast. Jesu li bedra jedne djevice jedina teritorija za koju je još spreman da se bori?'⁶²

U djelu *Samarkand*, Seldžuci igraju važnu političku ulogu za vrijeme Hajjamovog života. Seldžuci, turski vladarski rod, koji je od 11. do 13. st. vladao u Središnjoj i Prednjoj Aziji nad prostranim predjelima.⁶³ Maluf nije izostavio spomenuti ni seldžučku vlast:

Mi smo tek na početku naših osvajanja, toliko gradova još moramo zauzeti, Isfahan, Širaz, Raj, Tabriz, i druge, još dalje! Ako opljačkamo Nišapur nakon što se predao poslije svih naših obećanja, nijedna kapija se više pred nama neće otvoriti, nijedna posada neće popustiti.⁶⁴

U romanu se Nizam al-Mulk pojavljuje kao jedna od ključnih historijskih ličnosti, čija je politička moć i utjecaj na seldžučkom dvoru presudno oblikovala političke događaje tog doba. Veliki vezir Nizam al-Mulk bio je tipičan predstavnik iranske birokratije, koja je, u području sklonome invazijama, često bila pozivana da ublaži udarce sirove vojne sile nomadskih osvajača i zadrži je u okvirima administrativne, ekonomske i kulturne održivosti.⁶⁵ Kao veliki vezir, poznat je po osnivanju medresa Nizamija, koje su imale značajnu ulogu za više školstvo.⁶⁶ Maluf upoznaje čitaoce i sa ovim slavnim medresama te prosvjetiteljskom vizijom čuvenog Nizam al-Mulka:

Uskoro će svaki veliki grad imati visoku školu. Ona će nositi moje ime, 'Medresa Nizamija'. U Bagdadu ona već radi, svojom rukom sam nacrtao plan za nju, uspostavio nastavni program, odabrao najbolje predavače, dodijelio stipendiju svakom studentu.⁶⁷

⁶¹ Vidjeti više: Philip K. Hitti, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, str. 431.

⁶² Amin Maalouf, *Samarkand*, prevela s francuskog Milena Royai, Buybook, Sarajevo, 2022, str. 54. (Dalje: Amin Maalouf, *Samarkand*)

⁶³ Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, str. 539.

⁶⁴ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 49.

⁶⁵ Janet Afary, Khosrow Mostofi, Peter William Avery, „The Seljuqs and the Mongols“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Iran/The-Seljuqs-and-the-Mongols>, pristupljeno: 11.8.2025. u 14:40

⁶⁶ Vidjeti više: Philip K. Hitti, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, str. 433.

⁶⁷ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 81.

4.2.1. Raj asasina

Drugo poglavlje *Samarkanda* naziva se *Druga knjiga: Raj asasina*. Asasini su bili ekstremna ismailitska sekta, a njihovo ime potječe od arapske riječi ḥaššāšīn – (onaj koji jede hašiš). Njihov utemeljitelj, Hasan ibn Sabah nastanio se u tvrđavi Alamut⁶⁸ u sjevernoj Perziji. Pod njegovim vodstvom i vlašću njegovih nasljednika, asasini su se učvrstili na nepristupačnim mjestima širom Perzije. Zahvaljujući prodornoj snazi, fanatiziranoj požrtvovnosti svojih sljedbenika i širokoj protusunitskoj propagandi, postali su najopasniji neprijatelji Velikih Seldžuka i halifata.⁶⁹ Maluf pripovijeda o fiktivnim pustolovinama Omera Hajjama, Hasana Sabaha i Nizam al-Mulka, a objašnjava i njihovu historijsku poveznicu:

*U knjigama se susreće jedna legenda. Ona govori o tri prijatelja, tri Perzijanca koji su, svaki na svoj način, obilježili početak našeg milenija: o Omaru Hajjamu, koji je posmatrao svijet, Nizamu el-Mulku, koji je njime vladao, i Hasanu Sabahu, koji ga je držao u strahu. Priča se da su zajedno studirali u Nišapuru. Što ne može biti tačno. Nizam je bio trideset godina stariji od Omara, a Hasan je studirao u Raju, možda malo i u svom rodnom gradu Komu, ali sigurno nije u Nišapuru.*⁷⁰

Hasan Sabah, u fiktivnom dijalogu, otkriva Omeru Hajjamu *pravu istinu* o svom porijeklu:

*Potječem iz izvorne šiitske porodice. Uvijek su me učili da su ismailiti heretici. Sve do trenutka kad sam sreo jednog širitelja vjere koji je, nakon dugog razgovora sa mnom, uzdrmao moju vjeru. Kad sam, iz straha da ću popustiti pred njim, odlučio da mu ne uputim više nijednu riječ, razbolio sam se. Tako teško da sam pomislio da mi je došao posljednji čas. U tome vidjeh znak, znak Svemogućeg, i zavjetovao sam se da ću se, ako preživim, preobratiti u vjeru ismailita. Sutradan sam bio zdrav. U mojoj porodici niko nije mogao bjerovati u tako brzo ozdravljenje.*⁷¹

Red je dobio ime prema navodnoj upotrebi hašiša kako bi se među sljedbenicima izazvale ekstatične vizije raja (hashshāshūn, „pušači hašiša“ – odakle potiče i engleski naziv), prije nego što bi krenuli u susret mučeništvu. Asasini su djelovali iz niza planinskih utvrda i, smatrajući atentat vjerskom dužnošću, vodili su dugotrajnu kampanju ubistava pripadnika sunitske zajednice, uključujući

⁶⁸ Alamut – tvrđava koju je Hasan Sabah preuzeo 1090. godine u planinama Elburza, a glavna uporišta reda asasina od tada su, kad god je to bilo moguće, bili smješteni u sličnim neosvojivim planinskim utvrdama. Iz tih središta fida'ijji, odnosno odani sljedbenici spremni žrtvovati vlastiti život, izlazili su i prodirali u društvo, šireći svoju misiju kao trgovci sitnom robom i putujući krojači, te stjecali utjecaj među gradskim zanatlijama i tkalcima. Vidjeti više: Janet Afary, Khosrow Mostofi, Peter William Avery, „The Seljuqs and the Mongols“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Iran/The-Seljuqs-and-the-Mongols>, pristupljeno: 11.8.2025. u 14:10

⁶⁹ Vidjeti više: Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, str. 78.

⁷⁰ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 86.

⁷¹ Ibid, str. 106. i 107.

brojne zvaničnike abasidske i Seldžučke dinastije, kao i druge.⁷² Maluf navodi da su orijentalisti u tom izrazu, *hašišijuni* – pušači hašiša, vidjeli porijeklo riječi *asasin*, koja je, na više evropskih jezika, postala sinonim za riječ ubica.⁷³ Pa tako, čitaocima nudi i drugu verziju priče o porijeklu imena ove sekte:

*Istina je drukčija. Prema tekstovima koji su do nas stigli iz Alamuta, Hasan je svoje pristalice rado nazivao 'asasijunima', onim koji su odani 'Asasu', "Temelju" vjere, a tu riječ, pogrešno shvaćenu, neki strani putnici doveli su u vezu s riječju hašiš.*⁷⁴

Maluf je nazvavši poglavlje *Raj asasina* metaforički prikazao šta je to zapravo *raj* za fanatike. Maluf ovim poglavljem pokazuje kako su kroz historiju fanatizam i vjerski ekstremizam hranili svoje sljedbenike, pretvarajući transcendentalni ideal u sredstvo manipulacije. U tom kontekstu, *raj* postaje simbol *zatvorene* ideologije u kojoj se *istina* ne propituje, nego slijepo prihvata, a ljudska spremnost na žrtvu dobija svoju radikalnu legitimaciju. Maluf ukazuje na to kako su kulturološki mit, politika i religija zajednički gradili temelje jedne opasne i zavodljive utopije. Kroz ovo poglavlje, čitatelj ima priliku upoznati i čuvenu tvrđavu Alamut koja je izabrana kao nepristupačno i strateški savršeno utočište iz kojeg je Hasan Sabah mogao graditi svoju mrežu moći i iluzije *rajskog spasenja*:

*Alamut. Tvrđava na stijeni, na šest hiljada stopa visine, predio ogoljenih vrhova, zaboravljenih jezera, okomitih litica, uskih prevoja. I najbrojnija vojska mogla bi prići do nje samo ako bi vojnici išli jedan po jedan. Ni najmoćniji katapult ne bi mogli dosegnuti do njenih zidina.*⁷⁵

4.3. Putovanje rukopisa: ironija susreta kultura

Jedna od početnih scena romana *Samarkand* jeste fiktivni prizor događaja iz kojeg će nastati rukopis Hajjamovih *Rubaija*, kako Maluf navodi, u ljeto 1072. godine, kada dvadesetčetverogodišnji Omar Hajjam tek dolazi u Samarkand.⁷⁶ Taj trenutak, smješten u raskošno kulturno središte srednjeazijskog svijeta, Maluf gradi kao polazište za fiktivnu priču o rukopisu koji će putovati po Srednjoj Aziji, zatim nakon mongolskih invazija potonuti u duboki san te na koncu završiti na palubi *Titanika*. Velika historijska djela koja tematiziraju prošlost često nastaju kroz ironijski postupak, pri

⁷² „Assassin summary“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/summary/Nizari-Ismailiyyah>, pristupljeno: 10.8.2025. u 23:10

⁷³ Vidjeti više: Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 134.

⁷⁴ Ibid, str. 134.

⁷⁵ Ibid, str. 119.

⁷⁶ Vidjeti više: Ibid, str. 13.

čemu tendiraju ka obliku satire – formi koja se smatra najvišim izrazom književnog senzibiliteta u prikazivanju prošlih epoha.⁷⁷ U *Samarkandu*, Maluf ovaj postupak ostvaruje spajanjem dva vremenska i civilizacijska horizonta koja se međusobno reflektiraju kroz ironiju, odnosno načina na koji narativna putanja rukopisa, od njegovog postanka u intelektualnom zenitu srednjeazijske civilizacije do njegovog nestanka u jednom od najpoznatijih tehnoloških i simboličkih brodoloma moderniteta, otvara prostor za razmatranje ironije transkulturnih susreta. Maluf, na taj način, suprotstavlja dva vrhunca ljudskog intelekta i kreativne: rukopisa kao poetske sublimacije islamskog *zlatnog doba*, te *Titanika* kao trijumfa (i istodobno tragediju) industrijske epohe Zapada:

*Nisam li ga baš ja, Benjamin O. Lesage, iščupao iz njegove rodne Azije? Nije li se ono u mojoj prtljazi ukrcalo na Titanik? I ko je drugi prekinuo njegov hiljadugodišnji put do arogancija moga stoljeća?*⁷⁸

U potrazi za rukopisom, Amerikanac, Benjamin O. Lesage, putovao je Iranom krajem 19. i početkom 20. stoljeća, te se zatekao usred Ustavne revolucije u Iranu, borbe za demokratiju, posljedica djelovanja pokreta *babista*⁷⁹ i političkih previranja u zemlji. Uspostava ustavnog režima u Perziji bila je glavni cilj Ustavne revolucije 1323–29/1905–11. Kao i svaka druga velika revolucija, Ustavna revolucija u Perziji obuhvatala je širok spektar ideja i ciljeva, odražavajući različite intelektualne pravce, društvene pozadine i političke zahtjeve.⁸⁰ Po prvi put u modernoj perzijskoj povijesti, revolucionari su nastojali zamijeniti proizvoljnu vlast zakonom, predstavničkom vladom i društvenom pravdom te se oduprijeti ekspanziji imperijalnih sila kroz svjesni nacionalizam, popularni aktivizam i ekonomsku nezavisnost.⁸¹ Pored političkih i društvenih transformacija kojima je svjedočio, Benjamin O. Lesage je u potrazi za rukopisom upoznao perzijsku princezu Širin, s kojom je dijelio, pored ljubavne veze, ljubav prema rukopisu *Rubaija*. Njihova ljubavna veza simbol je ironije transkulturnih interakcije, kao i odavanje počasti Hajjamovoj genijalnosti kroz njegov rukopis *Rubaija* bez obzira bio to *obični* američki građanin ili pak, perzijska princeza.

Ljubavna veza jednog *običnog* Amerikanca i perzijske princeze, njihovo vjenčanje u Parizu, čuvanje Hajjamovog rukopisa te njihov tragičan rastanak potonućem *Titanika* simbolizuje i fenomen

⁷⁷ Vidjeti više: Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1973, str. 54. i 55.

⁷⁸ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 9.

⁷⁹ Pokret *babista* u 19. stoljeću u Iranu i Iraku odvijao se pod vođstvom Sayyeda ‘Alī-Moḥammada Šīrāzija, poznatog kao Bāb (1819–1850). Babizam je bio jedini značajan milenarni pokret unutar šiitskog učenja islama tokom 19. stoljeća. Vidjeti više: D. M. MacEoin, „Babism“, *Encyclopædia Iranica*, dostupno na: <https://www.iranicaonline.org/articles/babism-index/>, pristupljeno: 15.8.2025. u 15:40

⁸⁰ Abbas Amanat, „Constitutional Revolution i. Intellectual background“, *Encyclopædia Iranica*, dostupno na: <https://www.iranicaonline.org/articles/constitutional-revolution-i/>, pristupljeno: 15.8.2025. u 15:20

⁸¹ Ibid.

globalizacije. Globalizacija će osigurati da svijet – i gotovo svaka zemlja – postane sve multikulturalnija. Drugim riječima, svaka zemlja će uvidjeti da je njeno stanovništvo sve više sačinjeno od ljudi iz različitih kultura, nacionalnosti, vjera i etničkih pripadnosti – te da postaje „super-raznoliko“. Lakoća putovanja, kao i otvaranje tržišta rada i finansijskih tržišta, čine ovaj proces neizbježnim.⁸² Iako se potonuće *Titanika* dogodilo početkom 20. stoljeća, svijet je, itekako, čak i u to vrijeme, zahvatio fenomen globalizacije, a samim tim i globalne povezanosti Istoka i Zapada, te Maluf to u ovom romanu i očituje kroz jedan od najvećih trijumfa industrijske epohe modernog svijeta na Zapadu, *Titanik*:

*"Rubaije na Titaniku! Cvijet Istoka nošen na cvijetku Zapada! Hajjame, kad bi vidio kakav nam je divan trenutak dat da proživimo."*⁸³

4.4. *Samarkand* kao putopisni roman

Putopis je, u širem značenju, općekulturna, književna, vjersko-religiozna, znanstvena i popularnoznanstvena vrsta teksta u kojoj autor izlaže svoje putničko iskustvo.⁸⁴ S književnoznanstvenoga je stajališta putopis temeljni žanr širega područja kulture putovanja i povlaštena vrsta komparativističkih imagoloških istraživanja. Višefunkcionalan i hibridan prema svojem kulturnom položaju i značenju, putopis je često i žanrovski kontaminiran pa se oblikuje i u privatnijim žanrovima – dnevnicima, pismima, autobiografskim zapisima i memoarima.⁸⁵ Historija i fikcija su, naravno, oduvijek bili žanrovi s fluidnim granicama. U različitim periodima oba su u svojim elastičnim okvirima uključivali forme poput putopisa i različitih verzija onoga što danas nazivamo sociologijom.⁸⁶ Djelo Amina Malufa, *Samarkand*, iako je primarno historijska fikcija, u sebi sadrži i putopisnu dimenziju te čitaocima pruža uvid u geografsko šarenilo Orijenta. U prva dva poglavlja romana, Maluf nas je kroz putovanja Hajjama i njegovih savremenika ponajviše upoznao sa Iranom 11. i 12. stoljeća, te detaljnim opisima njegovih gradova:

⁸² Ted Cante, "Interculturalism as a new narrative for the era of globalisation and super-diversity", *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, ed. by: Martyn Barret, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013, str. 69.

⁸³ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 335.

⁸⁴ Vidjeti više: „Putopis“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/putopis>, pristupljeno: 9.8.2025. u 22:45

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris: Seuil, 1971, str. 30, prema: Linda Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, New York and London, 1998, str. 106.

"Esfahan, nesf-e-Džahan!", kažu danas Perzijanci. "Isfahan, pola svijeta!" Izraz je nastao mnogo poslije Hajjamovog doba, ali još 1074. godine mnogo je pohvala tom gradu: "njegovom kamenju od galenita, njegovim muhama – pčelama, njegovoj travi - šafranu", "njegov zrak je tako čist, tako zdrav, njegovi ambari ne znaju za žižak, u njima se ništa ne raspada". Istina, grad se nalazi na pet hiljada stopa nadmorske visine. Ali u Isfahanu se nalazi i šezdeset karavan-saraja, dvjesto bankara i mjenjača, beskrajni pokriveni bazari. U njegovim radionicama predu se svila i pamuk. Njegovi tepisi, njegove tkanine, njegovi katanci izvoze se u najudaljenije zemlje. Hiljadu vrsta ruža cvjeta u njemu. Njegovo ogromno bogatstvo je poslovično. Taj grad, najnaseljeniji u perzijskom svijetu, privlači sve one koji traže moć, bogatstvo ili znanje.⁸⁷

Kašan je izgrađen od gline i blata. Posjetilac u njemu uzalud traži kakav kitnjast zid, neku ukrašenu fasadu. A baš tu se prave nenadmašne glazirane pločice koje će zelenom i zlatnom bojom uljepšati hiljade džamija, palača i medresa, od Samarkanda do Bagdada. Na čitavom muslimanskom Istoku fajans se jednostavno naziva "kaši" ili "kašani", nešto kao porculan, koji, na perzijskom kao i na engleskom, nosi naziv Kine.⁸⁸

Maluf je čitaoce upoznao sa mističnim područjem Alamuta, sjedišta reda sekte asasina. Opis područja Alamuta u romanu može se shvatiti kao dio Malufove putopisne strategije pripovijedanja, gdje detaljno topografsko predstavljanje prostora funkcioniše kao rekonstrukcija izgubljene stvarnosti. Autor se zadržava na elementima pejzaža, strukturi tvrđave i njenim komunikacijskim tokovima u spomenutoj epohi u djelu, što stvara dojam autentičnog vodiča kroz mjesto od važnog historijskog značaja. Deskriptivni opisi geografskih područja spomenutih u djelu približavaju roman putopisnoj prozi, jer čitatelju omogućava *obilazak* lokaliteta, iako je riječ o literarnoj konstrukciji. Međutim, za razliku od klasičnog putopisa, Malufovi opisi nastoje prikazati i duhovni značaj tog mističnog područja: Alamut je predstavljen kao simbol moći Hasana Sabaha, izolacije njegovih sljedbenika, ali i kao prostor koji upućuje na ideološke i političke tenzije spomenute epohe:

Zbog onih koji nikada nisu imali priliku da posjete ruševine Alamuta zasigurno je korisno istaknuti da to mjesto nikada ne bi imalo takav značaj u historiji da mu je nepristupačnost bila jedina posebnost, da na kamenitom vrhu stjenovite planine nije imalo visoravan dovoljno prostranu da se na njemu smjesti grad, ili barem veliko selo. U doba asasina do njega se stizalo kroz uski tunel, sa istoka, koji je izbijao na nisku tvrđavu sa zamršenim uličicama i zemljanim kućicama ispod zidina. Kad bi se prešao mejdan, veliki trg, jedini prostor za okupljanje čitave zajednice, stiglo bi se do visoke, gornje

⁸⁷ Amin Maalouf, *Samarkand*, str. 78.

⁸⁸ Ibid, str. 73.

*tvrđave. Ona je bila u obliku položene boce, široka prema istoku i produžena vrata prema zapadu. Sam grlić bio je dobro čuvani hodnik. Hasanova kuća bila je na njegovom kraju. Jediní prozor na njoj gledao je na provaliju. Tvrđava u tvrđavi.*⁸⁹

U trećem poglavlju djela *Samarkand*, Maluf koristi lik američkog putnika kako bi u roman uveo elemente modernog putopisnog diskursa. Maluf kroz opis putovanja kroz planine Luristana i upoznavanje naroda koji obitava na tom području nastoji prikazati elemente putopisa na način kako su to činili orijentalisti: putovanje kroz određeno geografsko područje, prikaz običaja domaćina, rituali gostoprimstva jednog naroda, pa čak i egzotični detalji poput pušenja opijuma kao vid dobrodošlice u jednom plemenu. Opisi Irana u djelu *Samarkand* omogućavaju čitaocima uvid u društvenu i kulturnu raznolikost Irana krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća. Želeći prikazati zapadnjačku fascinaciju Orijentom, Maluf je predstavio putovanje Amerikanca u Iran te time govorio i o nešto savremenijem Iranu:

*U planinama Luristana, s one strane izvora rijeke Kom, budnost mojih pratilaca malo popusti, stigli smo na bahtijarsku teritoriju. Prirediše svetkovinu u moju čast, dadoše mi da ispušim lulu opijuma i ja se prepustih zabavi i općem veselju. Tu je trebalo da sačekam dva dana prije nego što nastavimo put, koji je bio još dosta dug: Shuster, Ahvaz i najzad opasan prelazak baruštine sve do Basre, grada u otomanskom Iraku na Šat el Arabu.*⁹⁰

⁸⁹ Ibid, str. 153.

⁹⁰ Ibid, str. 225.

5. LAV AFRIČKI

Malufovo djelo *Lav Afrički* predstavlja fiktivnu autobiografsku priču stvarne historijske ličnosti *Lea Afrikanca*. Leo Afrikanac (Africanus), poznat i kao: Giovanni Leone, al-Ḥasan Ibn Muḥammad al-Wazzān al-Zayyātī, al-Fāsī, rođen oko 1485. u Kraljevini Granada, današnja Španija, a umro oko 1554. u Tunisu – bio je putopisac čija su djela tokom, otprilike, 400 godina ostala jedan od glavnih izvora informacija o islamu u Evropi.⁹¹ Amin Maluf čitatelje vodi u XIV i XV stoljeće, govoreći im o ulicama čuvene Granade, Fesa, Timbuktua⁹², Mekke, Kaira, Rima i Firence. *Lav Afrički* je djelo u kojem je autor obuhvatio i teme multikulturalnosti, religioznosti te posebice, egzila. Glavni junak od početka do kraja romana prolazi kroz različita izgnanstva zbog svog porijekla, a Maluf nam kroz njegov lik govori i o autentičnim historijskim progonima i ratovima različitih naroda u XV i XVI stoljeću.

5.1. Autobiografska fikcija i glas Lea Afričkog

Autobiografija je više od samog književnog žanra – ako se uopće može nazvati žanrom. Njeni mnogostruki aspekti, o kojima su književni teoretičari raspravljali od 19. stoljeća pa sve do danas, usko su povezani s temeljnim osobinama same književnosti. Dugo vremena, sve do 1960-ih, autobiografije su se smatrale vrstom historiografskog pisanja, tekstovima koji su *istiniti* ili barem *odražavaju istinu* izvještaja o životu jedne osobe. Budući da su ti životopisi napisani od strane samog pojedinca koji je taj život i proživio, autobiografije su se često čitale kao *autentični* opisi onoga što se zaista dogodilo.⁹³ Amin Maluf u romanu *Lav Afrički* gradi narativ koji, iako duboko ukorijenjen u autentičnom životu Lea Afrikanca, koristi slobodu fikcije i književnu imaginaciju kako bi stvorio ličnu, literarnu priču.

Historijska ličnost Lea Afrikanca savršeno rezonira s temama identiteta i pripadnosti koje prožimaju djela Amina Malufa, jer kroz život ovog višestruko kulturno i religiozno opredijeljenog junaka Maluf istražuje dinamičnost ličnog i kolektivnog identiteta u složenom mediteranskom i afričkom kontekstu. Obrazovan u Fesu, u Maroku, Leo Afrikanac je kao mladić mnogo putovao na trgovačkim i diplomatskim misijama kroz Sjevernu Afriku, a možda je posjetio i grad Timbaktu

⁹¹ Vidjeti više: „Leo Africanus: Islamic scholar“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Leo-Africanus>, pristupljeno: 19.8.2025. u 17:50

⁹² Timbaktu – grad u zapadnoafričkoj državi Mali, historijski je bio važan kao trgovačka stanica na transsaharskoj karavanskoj ruti te kao središte islamske kulture (otprilike od 1400. do 1600. godine). Nalazi se na južnom rubu Sahare, oko 13 kilometara (8 milja) sjeverno od rijeke Niger. Vidjeti više: „Timbaktu: Mali“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Timbaktu-Mali>, pristupljeno: 19.8.2025. u 18:05

⁹³ Martina Wagner-Egelhaaf, "Introduction: Autobiography/Autofiction Across Disciplines", in: *Handbook of Autobiography/Autofiction: Volume I: Theory and Concepts*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin, Boston, 2019, str. 1.

(današnji Mali) kao i dolinu rijeke Niger. Dok je boravio u Egiptu (1516–1517), plovio je Nilom do Asvana. Na povratku, kroz Sredozemlje zarobili su ga kršćanski pirati, a budući da je pokazao izvanrednu inteligenciju, bio je darovan papi Leu X. Impresioniran znanjem svoga roba, papa ga je oslobodio nakon godinu dana i, nakon što ga je uvjerio da prihvati kršćansko vjerovanje, bio je kum njegovom krštenju 1520. Kao Giovanni Leone (Ivan Leo), novi preobraćenik uživao je ugled u rimskoj naučnoj zajednici, učio latinski i italijanski jezik, te podučavao arapski. Oko 1526. godine završio je svoje najvažnije djelo, *Descrittione dell’Africa* (1550; *A Geographical Historie of Africa*, 1600). Na kraju se vratio u Sjevernu Afriku, gdje se vjeruje da je umro kao musliman.⁹⁴

Malufovo pripovijedanje fiktivne autobiografije Lea Afrikanca u prvom licu odiše posebnom intimom i prisnošću sa proteklim događajima kroz historiju. Životnu priču glavnog junaka započinje u Granadi, tadašnjoj muslimanskoj Španiji. Nadalje, kroz niz geografskih i kulturnih prostora čitaoc prati oblikovanje i izgradnju višestrukog identiteta glavnog junaka. Maluf, već u uvodu, kroz samog junaka ističe osjećaj nepripadnosti pojedinačnoj zemlji ili narodu, naglašavajući njegovu *putujuću* narav i osjećaj pripadnosti cijelom svijetu, a opet, niti jednom mjestu posebno:

*Mene, Hasana, sina Muhameda Mjerača, mene, Johannes-Leo de Medicisa, obrezana rukom brijacha i krštena rukom pape, nazivaju danas Afrikancem, ali iz Afrike ja nisam, ni iz Evrope, ni Arabije. Zovu me i Granađanin, Fešanin, Zajati, no ja ne potječem ni iz jedne zemlje, ni iz jednog grada, ni iz jednoga plemena: sin sam drumu, karavana mi je domovina, život najneobičnija od svih putovanja.*⁹⁵

5.2. Diskurs egzila u romanu *Lav Afrički*

Književnost egzila se određuje u skladu sa konceptima stanja i iskustva izgnanstva, kolektivnim i individualnim akterima (izgnanici, emigranti/imigranti, stranci, izbeglice, raseljena lica, disidenti, dijaspora) i njihovim kulturnim izrazima. Takođe se ističu različiti aspekti književnost egzila u vezi sa pojmovima kao što su zajedničke vrednosti (etničke, verske, društvene, političke, kulturne), granice (realne i simboličke), i preseljene. Egzil može biti interni ili eksterni i njegovi uzroci višestruki (rat, revolucija, represija, diskriminacija). Književnost egzila teži da naglasi dvojnost, razliku „mi - oni/drugi“ (domaće, strano), dvosmislenost i višejezičnost. Književnost egzila obuhvata pojmove

⁹⁴ „Leo Africanus: Islamic scholar“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Leo-Africanus>, pristupljeno: 19.8.2025. u 19:30

⁹⁵ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, prevela s francuskog Vladimira Mirković-Blažević, August Cesarec, Zagreb, 1990, str. 5. (Dalje: Amin Maalouf, *Lav Afrički*)

otuđenja, nostalgije, nacionalizma, a posebno identiteta.⁹⁶ Amin Maluf navodi: *Sam status migranta predstavlja prvu žrtvu 'plemenskog' poimanja identiteta.*⁹⁷ Književni opus Amina Malufa, autora obilježenog iskustvom egzila i pripadnošću libanskoj dijaspori, može se sagledati kao paradigmatičan izraz književnosti egzila. Njegov roman *Lav Afrički* artikulira diskurs egzila kroz lik Lea Afrikanca čija životna putanja od Granade, pa sve do Rima, zbog različitih čimbenika poput migracije, progona, rata i na poslijetku otmice samog Lea Afrikanca, simboliziraju konstantu tranziciju između kulturnih, nacionalnih i religijskih prostora.

Prvi dio romana govori o životu porodice glavnog junaka u Granadi u vremenu kada se bližio kraj vladavine muslimana u Španiji. U Španiji su Arapi ostvarili svoje najveće i najtrajnije osvajanje u Evropi.⁹⁸ Al-Andalus je bilo muslimansko kraljevstvo koje je zauimalo veći dio Iberijskog poluotoka od 711. godine do propasti španske omajadske dinastije početkom 11. stoljeća. U 11. stoljeću, kada su evropski kršćani započeli ponovno osvajanje poluostrva, Al-Andalus, odnosno Andaluzija, počeo je označavati samo područje koje je ostalo pod muslimanskom kontrolom i tako se trajno povezao s današnjom regijom.⁹⁹ Krajem 15. stoljeća, započela je kampanja prisilnog prelaza na kršćanstvo.¹⁰⁰ Maluf opisuje kraj muslimanske vladavine u Andaluziji, rekonkvistu u Španiji te progon Jevreja Sefarda¹⁰¹ i muslimana:

*Za vrijeme Džumada-tania, tri mjeseca nakon pada Granade, kraljevi poklisari dođu u središte grada te, uz pomoć bubnjeva, na arapskom i kastilskom objave Ferdinandov i Izabelin ukaz kojim se naređuje 'potpuni prekid svih odnosa između Židova i kršćana, što se može ostvariti jedino tako da se iz carstva svi Židovi izbace'. Oni od sad imaju odabrati između pokršćavanja i progonstva. Ako se odluče za posljednje, imadu na raspolaganju četiri mjeseca kako bi prodali imovinu, namještaj i nekretnine, no sa sobom ne smiju ponijeti ni zlato ni novac.*¹⁰²

⁹⁶ Krinka Vidaković-Petrov, "Književnost egzila" u: *Pojmovnik uporedne književnosti: Zbornik radova*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2013, str. 235.

⁹⁷ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 38.

⁹⁸ Bernard Lewis, *The Arabs in History*, Hutchinson's University Library, London, 1950, str. 120.

⁹⁹ Vidjeti više: „Al-Andalus: historical kingdom, Spain“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Al-Andalus>, pristupljeno: 19.8.2025. u 22:35

¹⁰⁰ Vidjeti više: Philip K. Hitti, *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, str. 502.

¹⁰¹ Sefardi su potomci Židova koji su potkraj XV. st. bili protjerani iz Španjolske i Portugala. Nakon izгона s Pirenejskoga poluotoka (prema procjenama, bilo je prognano između 300 i 400 tisuća Sefarda) emigrirali su u sjevernu Afriku, na područje Osmanskoga Carstva (tako i u Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Srbiju), u europske sredozemne zemlje Francusku, južnu Italiju, Hrvatsku, te dalje u Nizozemsku, Englesku, Skandinaviju te Sjevernu i Južnu Ameriku. Vidjeti više: „Sefardi“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sefardi>, pristupljeno: 19.8.2025. u 22:50

¹⁰² Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 76.

*Sve je počelo kad je u Granadu stiglo nekoliko inkvizitora, vjerskih fanatika koji, kao prvo, objave da se svi kršćani koji su prešli na islam imaju vratiti prvotnoj vjeri. Neki se pomire sa sudbinom, no većina se suprostavi, pozivajući se na ugovor potpisan prije pada Granade, a koji je obraćenicima izričito jamčio pravo da ostanu muslimani. Za inkvizitore ta je klauzula bila bezvrijedna: svako tko je pri rođenju kršten a odbija da se vrati kršćanstvu jest izdajnik i, kao takav, kažnjava se smrću. Kako bi zaplašili buntovnike, podigoše nekoliko lomača, kao negda za Židove. Dio ljudi odrekne se vjere, a ostali, malobrojni, zaključe da je bolje pobjeći, pa i tako kasno, dok se klopka još nije zatvorila. Sa sobom nisu mogli ponijeti ništa osim odjeće koju su imali na sebi.*¹⁰³

Porodica glavnog junaka – u tom periodu života bio je poznat isključivo kao Hasan – svoj život je nastavila u Fesu, u današnjem Maroku. No, nedugo nakon života u njemu, Hasan biva prognan zbog optužbe za navodno saučesništvo u ubistvu koje je počinio njegov zet, Harun:

*Neće te snaći sudbina ubojice, Hasane, već sudbina žrtve. Kao Zeruali, i ti si osuđen na progonstvo. Pune dvije godine nećeš se pojavljivati u ovoj palači, nećeš živjeti u Fèsu niti kojoj drugoj provinciji koja mi pripada. Ako te iza dvadesetog dana mjeseca radžaba zateknu u granicama carstva, bit ćeš priveden okovan lancima.*¹⁰⁴

Hasan je odlučio provesti svoje izgnanstvo u Egiptu. Njegov boravak u Egiptu itekako je utjecao na određene promjene kada je riječ o njegovom identitetu. Identitet nije nešto što se jednom zauvijek daje; on se gradi i mijenja tokom čitavog života. Iako je to već naglašeno u brojnim djelima i detaljno objašnjeno, vrijedi ponovo istaći da tek mali broj elemenata koji čine naš identitet nosimo od rođenja – poput nekih fizičkih osobina, primjerice spola, boje kože i slično.¹⁰⁵ Hasan je svoju promjenu započeo osjećajem pripadnosti nekom mjestu koje nije njegov rodni grad:

*Osjećao sam da pripadam ovom gradu i to me ispunjavalo neizrecivim zadovoljstvom. U samo nekoliko mjeseci pretvorih se u pravoga kairskog odličnika! Imao sam vlastita oslara, dobavljača voća, zlatara, prodavača mirisa, prodavača papira, poslove što su cvjetali, prijatelje u palači, kuću na Nilu.*¹⁰⁶

Maluf ističe krizu identiteta: *Identitet pojedinca nije skup odvojenih pripadnosti niti neka vrsta nestabilnog mozaika; on nalikuje obrascu iscrtanom na čvrsto zategnutom pergamentu. Dotakne li se*

¹⁰³ Ibid, str. 136. i 137.

¹⁰⁴ Ibid, str. 250.

¹⁰⁵ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 23.

¹⁰⁶ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 278.

samo jednog dijela, jedne pripadnosti, cijela osoba reaguje, kompletan bubanj će se čuti.¹⁰⁷ Ovaj uvid u složenost dijelova identiteta usko je povezan i sa osjećajem pripadnosti glavnog junaka romana, Hasana, kroz nedostatak lične slobode. Hasana je, naposljetku, kidnapovao sicilijanski gusar i odveo ga u Rim kako bi bio *poklon*, odnosno rob, rimskom papi i vladaru, Lavu X¹⁰⁸, te Hasan pripovijeda o patnji kroz koju je prolazio:

Poklon za papu bio sam ja, a izručen sam u nedjelju, 14. Veljače, na dan svetoga Valentina. O tomu su me obavijestili dan ranije i cijelu tu besanu noć prostajao sam naslonjen na zid ćelije, osluškujući uobičajene zvukove grada, smijeh stražara, pljusak nekoga predmeta bačena u Tiber, plač novorođenčeta, neobično glasan u mrkloj tišini. Od dolaska u Rim često sam patio od nesanice i, nakon izvjesnoga vremena, shvatio sam što dane čini tako nepodnošljivima: gore od nemanja slobode, gore od odsustva žene, bilo je odsustvo mujezina. Nikad dotad nisam živio, iz dana u dan, iz nedjelje u nedjelju, u gradu kojim ne odjekuje poziv na molitvu, poziv koji određuje vrijeme, ispunjava prostor, umiruje ljude i zidine.¹⁰⁹

5.3. Religija i identitet: prisila i adaptacija

S obzirom na specifičan historijski period u kojem je smještena radnja romana, religijski identitet u romanu *Lav Afrički* postaje ključni element oblikovanja sudbine glavnog junaka. Hasan je prošao kroz izbjeglištvo, rat, kidnapovanje te njegov identitet biva oblikovan tokom različitih društvenih, političkih i kulturnih okolnosti. Hasan, Leo Afrikanac, nastoji preživjeti između dvije vjerske tradicije i vjerovanja – islamske i kršćanske – i upravo taj kulturni raspon otkriva složenost identitetske konstrukcije u uvjetima prisile i adaptacije. Upravo zato što se identiteti konstruiraju unutar, a ne izvan diskursa, potrebno ih je razumjeti kao proizvode određenih historijskih i institucionalnih konteksta, unutar specifičnih diskurzivnih formacija i praksi, oblikovanih posebnim diskurzivnim strategijama.¹¹⁰ U tom smislu, Maluf pokazuje kako religijski identitet može biti rezultat odnosa moći, institucionalnog pritiska i kulturnog pregovaranja.

¹⁰⁷ Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 26.

¹⁰⁸ Lav X – jedan od vodećih renesansnih papa (vladao 1513–1521). Rim je učinio kulturnim središtem i političkom silom, ali je iscrpio papinsku riznicu i, ne shvativši ozbiljno nastajuću protestantsku reformaciju, doprinio raspadu Zapadne crkve. Godine 1521. Lav je izopćio Martina Luthera. Vidjeti više: John G. Gallaher, „Leo X: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Leo-X>, pristupljeno: 20.8.2025. u 21:15

¹⁰⁹ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 343.

¹¹⁰ Stuart Hall, "Introduction: Who Needs 'Identity'?", *Questions of Cultural Identity*, ed. by: Stuart Hall and Paul du Gay, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996, str. 4.

Nakon što glavni junak biva kidnapovan i predan papi Lavu X, kako bi preživio u novom okruženju, primoran je prihvatiti kršćansko vjerovanje i uklopiti se u novo i nametnuto okruženje. Glavni junak prolazi kroz identitetsku krizu, poniženje i kulturni krah – nalazi se između dvije kulturne i religijske sfere, prisiljen da razvije *novi* identitet kao sredstvo preživljavanja. Malufov prikaz religije u ovom kontekstu naglašava – s jedne strane vid prisile i kontrole u spomenutoj historijskoj epohi, a s druge religiju kao sredstvo adaptacije i promjenjivosti identiteta. Pa tako, Hasan, spletom okolnosti, postaje Leo:

Klečeći pred oltarom, obučen u dugi ogrtač od bijele vune, bijah omamljen mirisom tamjana i smožden tolikim nezaslužnim počastima. Svi prisutni su znali da je toga kralja-Maga jedne ljetne noći neki gusar zarobio na plaži u Djerbi i doveo ga u Rim kao roba. Sve što se govorilo o meni kao i sve što mi se događalo bilo je tako nerazumno, tako pretjerano, tako groteskno! Sanjam li možda ružan san ili mi se priviđa? Nisam li kao i svakoga petka u nekoj džamiji, u Fèsu, Kairu ili Timbuktuu, ošamućen od umora i probdjevne noći? Odjednom, usred najdublje sumnje, odjekne glas pape koji mi se obraćao:

»A ti, Naš voljeni sine, Johannes Leo kojega je Providnost odabrala između svih smrtnika...«¹¹¹

Način življenja, ishrane, oblačenja, pa i samoga izgleda je ono što utječe na identitet jedne individue. Kada se nešto od toga prisilno promijeni ili ugrozi, ugrožen je i identitet te osobe, a s druge strane, strah od drugog i drugačijeg je ono što najčešće do toga i dovede, pa Maluf u vezi s tim navodi da to može ljude dovesti do najgore krajnosti: ako osjećaju da *drugi* predstavljaju prijetnju njihovoj etničkoj grupi, religiji ili naciji, pa sve što i učine da otklone tu *opasnost* čini im se potpuno legitimnim.¹¹² Primjerice, tokom boravka glavnog junaka u Rimu, došlo je do institucionalne zabrane nošenja brade, detalja na licu koji je simbolizovao *nevjernike* u Rimu, a brada je bila dio Hasanovog identiteta:

Nisam se htio jdati prijatelju, no stvari po mene loše krenu: Adrijan¹¹³ bijaše odlučio povesti kampanju protiv nošenja brade. »Brada pristaje samo vojnicima«, objavio je naređujući svim svećenicima da se obriju. To me se izravno nije ticalo, no s obzirom na moje česte posjete Vatikanu, tvrdoglavo čuvanje tog ukrasa izgledalo je kao drsko isticanje mojega maurskog podrijetla, kao izazov samom papi a, vjerovatno, i kao dokaz bezbožništva. Među Talijanima koje sam upoznao brada je bila

¹¹¹ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 352.

¹¹² Vidjeti više: Amin Maalouf, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, str. 31.

¹¹³ Adrijan VI bio je jedini holandski papa, izabran 1522. godine. Bio je posljednji neitalijanski papa sve do izbora Ivana Pavla II 1978. godine. Vidjeti više: „Adrian VI: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Adrian-VI>, pristupljeno: 20.8.2025. u 23:35

*rijetka, rezervirana uglavnom za umjetnike; originalan detalj; znak elegancije za jedne, neukusan za druge. Neki su držali do nje, drugi su je se radije odrekli nego da im se zabrani pristup na dvor. Za mene je sve to imalo drugo značenje: u mojoj zemlji brada je običaj. Biti bez brade može se oprostiti, osobito strancu. Obrijati je nakon što si je nosio godinama znak je pada i poniženja. Nipošto nisam imao namjeru trpjeti takvu sramotu.*¹¹⁴

Multikulturalizam ne varira samo između država – on se značajno razlikuje i unutar samih država kroz vrijeme.¹¹⁵ Posmatrajući stanje područja Rima danas i u XVI stoljeću, dakako, ima razlike. Međutim, u Rimu, ili bilo kom drugom mjestu na svijetu, ostaje određena univerzalnost ljudskih postupaka i iskorištavanja vjere u lične koristi. Introspektivni glas Lea Afričkog, govori o paradoksima religijskog autoriteta i prisile, pokazujući kako institucije i historija oblikuju moralni okvir pojedinca, te primjećuje:

*Kada me ne bi slušao crkveni poglavar, kazao bih da vjera ljude uči poniznosti ali da je ona sama nema ni najmanje. Kazao bih da su sve vjere stvorile i svece i ubojice, jednako mirne savjesti. I da u životu ovoga grada postoje godine Klementa¹¹⁶ i godine Adrijana, a da nam religija ne omogućuje da biramo između njih.*¹¹⁷

5.4. Rodne uloge: prisustvo žena u formiranju identiteta Lea Afričkog

Različite kulture imaju različite moralne kodekse – ono što se u jednoj zajednici smatra ispravnim može zgroziti pripadnike druge zajednice, i obrnuto.¹¹⁸ Slično je i sa vremenom – ono što se činilo sasvim ispravnim i društveno prihvatljivim kroz historiju, danas može pobuditi različita negativna osjećanja kod ljudi. Glavni junak djela *Lav Afrički* prolazio je kroz različite moralne dileme tokom svog života tokom interakcija sa ženama koje su bivale njegove supruge u različitim etapama njegovog životnog putovanja i egzila. Svaka njegova supruga doprinijela je kreiranju njegovog identiteta iz razloga što je svaka žena imala različito porijeklo i poticala je iz različitih kulturnih okruženja.

¹¹⁴ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 372 i 373.

¹¹⁵ Martyn Barrett, "Introduction – Interculturalism and multiculturalism: concepts and controversies", *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, ed. by: Martyn Barret, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013, str. 19.

¹¹⁶ Klement VII bio je papa od 1523. do 1534. godine. Vidjeti više: „Clement VII: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Clement-VII-pope>, pristupljeno: 21.8.2025. u 16:00

¹¹⁷ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 390.

¹¹⁸ James Rachels, Stuart Rachels, *The Elements of Moral Philosophy*, 7th ed., McGraw-Hill, New York, 2012, str. 14.

Hasanova prva ljubav bila je Hiba. Hiba je bila Afrikanka, porijeklom iz Timbuktua te je sa svega 14 godina postala Hasanova robinja koju je dobio *na poklon* od bogatog vlastelina kojem je učinio uslugu. Ropstvo je tragedija koja je hiljadama godina opterećivala ljudsko društvo. Kroz historiju, ropstvo je postojalo kao sistem koji je generacijama ljudi uskraćivao ljudskost i tretirao ih kao imovinu.¹¹⁹ Budući da je ropstvo bilo duboko ukorijenjeno u tradicionalnom ponašanju društva, tek pažljivim i postepenim procesom ovaj štetni sistem mogao je biti potpuno iskorijenjen.¹²⁰ Međutim, društvo u kojem je Hasan živio ropstvo je smatralo moralnim te društveno prihvatljivim. Iako se na Hasanovu i Hibinu ljubav ne može gledati kroz prizmu savremenih parametara vrijednosti, a s druge strane niti opravdavati takav društveni sistem, njih dvoje bili su jedno drugom prva ljubav te za bolje nisu znali. Hasan ju je na koncu oslobodio ropstva i vratio njenom rodnom plemenu u Timbuktuu. Maluf kroz Hibin lik predstavlja stvarnu sliku društvenog sistema XV i XVI stoljeća, a naposljetku, paradoksalno, i sam glavni junak postaje robom na drugom kontinentu.

Hasanova prva zakonita supruga koja je imala status slobodne žene u tadašnjem društvu bila je Fatima. Fatima je bila Hasanova sestrična za koju je osjećao porodičnu obavezu i dužnost da je oženi, s obzirom da je ostala bez oca. Brak sa Fatimom za Hasana je predstavljao ispunjenje tuđih želja, a ne vlastiti izbor. Maluf kroz lik Fatime prikazuje i odraz društveno prihvatljivih normi u određenim dijelovima svijeta unutar određenih kultura te čitaocima pruža uvid u različita društvena i kulturna shvatanja. Brak sa sestričnom izaziva različite osjećaje u različitim sredinama te različitim vremenskim epohama kod ljudi. Nadalje - Fatimin lik je definisan kroz odnos zavisnosti – njen status, sigurnost i društvena uloga zavisili su od muškarca, tj. Hasana. Deskriptivne rodne razlike transformišu se u podjelu između muškaraca i žena, pri čemu se žene oblikuju kao posebna grupa kroz odnose zavisnosti spram muškaraca, koji se implicitno smatraju odgovornima za te odnose.¹²¹ Njihov brak okončao je Fatiminom smrću.

Nour, Čerkeskinja, u koju se Hasan ludo zaljubio bila je žena koju je upoznao tokom svog egzila u Egiptu. Hasan je došao u Egipat krajem memlučke vladavine, a njegovo vrijeme koje je proveo u Egiptu bilo je vrijeme žestokih političkih previranja i sukoba. Memluci su stupili na svjetsku scenu u najkritičnijem trenutku islamske historije, kada su križari sa Zapada okupirali sirijsko primorje, a Mongoli sa Istoka ukinuli Abasidski hilafet u Bagdadu 1258. godine i pokorili veći dio Centralne Azije. Memluci su bili vojnici koji su se u drugoj polovini trinaestog stoljeća gotovo istovremeno

¹¹⁹ Nasiruddin Hamid, „How Islam Abolished Slavery“, *Light of Islam*, dostupno na: <https://lightofislam.in/islam-ended-slavery-not-just-in-law-but-in-practice/>, pristupljeno: 21.8.2025. u 17:15

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Chandra Talpade Mohanty, "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses" *boundary 2*, vol. 12, no. 3, Duke University Press, str. 340.

suprotstavili i križarima i Mongolima, protjerali ih iz Svete zemlje i Sirije te oslabili planove savezništva između njih.¹²² Hasan je oženio Nour te joj obećao štiti njenog sina kraljevske krvi od Otomana, Bajazida. Njihova sreća nije dugo potrajala jer na njihovom putu na kojem su planirali zajedno pobjeći i zaštititi njenog sina od otomanske vojske koja je kucala na kairska vrata, Hasan biva kidnapovan i zauvijek nestaje iz Nourinog zagrljaja. Nour predstavlja period Hasanovog intelektualnog sazrijevanja i rasta.

Naposlijetku, tokom boravka u Rimu, nakon što je Hasan postao Leo i diplomata na papinskom dvoru, posljednja spomenuta ljubav biva mu Maddalena. Brak sa Maddalenom bio je manje-više, ugovoren. Maddalena je bila židovskog porijekla i bila je prisiljena prihvatiti kršćanstvo. S obzirom da su oboje bili *preobraćenici*, odnosno životne situacije su im zahtijevale da prisilno prihvate novu vjeru, upravo u toj atmosferi pronašli su razumijevanje jedno za drugo. Njihov brak je bio zaslužen da se oboje vrate, iako ne potpuno, izvornim učenjima i shvatanjima vjere i svijeta oko njih. Maddalena je bila posljednja stanica koja je formirala kompletan identitet glavnog junaka te mu je rodila i sina. Jedno od posljednjih obraćanja Lea u romanu glasi:

*I opet me, sine, nosi ovo more, svjedok svih mojih lutanja, ovo more koje sad vodi tebe u tvoj prvi egzil. U Rimu si bio sin Afrikanca, u Africi ćeš biti sin kaurke. Gdjegod bio, netko će htjeti rovatiti po tebi i tvojim molitvama. Čuvaj se da laskaš njihovim insinktima, čuvaj se da se sagibaš pred mnoštvom. Musliman, Židov ili kršćanin, moraju te uzeti takva kakav jesi, ili te izgubiti. Kad ti se ljudi učine uskogrudni reci sâm sebi da je Božja zemlja prostrana, da su prostrane Njegove ruke i Njegovo srce. Ne oklijevaj da se uzdigneš iznad svih mora, svih granica, ponad svih domovina, svih vjerovanja.*¹²³

¹²² Doris Behrens-Abouseif, *Practising diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and material culture in the medieval Islamic world*, I.B. Tauris & Co. Ltd, London, New York, 2016, str. 3.

¹²³ Amin Maalouf, *Lav Afrički*, str. 426.

ZAKLJUČAK

Analizirani romani, *Levantski đerdan*, *Samarkand* i *Lav Afrički*, otkrivaju Malufovo nastojanje da kroz lične priče i sudbine likova dočara šire i zamršene društvene i političke procese kroz historiju. Kroz unutrašnje borbe likova i suočavanja s historijskim okolnostima, Maluf prikazuje kako identitet nastaje u konstantnoj napetosti između individualnog i kolektivnog, ali i između pripadnosti i slobode, te prikazuje kako identitet može biti promjenjiv u različitim vremenskim i geografskim prostorima. Šarenilo identiteta i multikulturalizam su ono što, ponajviše, boji autorov narativni svijet.

Analiza djela *Levantski đerdan* predstavila je ovaj roman kao ogledalo historije XX stoljeća. *Levantski đerdan* je djelo u kojem je Maluf nastojao prikazati prešućene osjećaje nakon raspada Osmanskog carstva, Prvog i Drugog svjetskog rata, patnje arapskog naroda nakon osnivanja države Izrael, perioda dekolonizacije te izvjesnih ratova koji su zahvatili arapski svijet. Uslijed spomenutih događaja, glavni junak romana prolazi kroz identitetsku krizu koju prati patnja, bol, trauma te unutrašnja propitivanja koja su, zapravo, direktna posljedica tih historijskih događaja.

Kroz analizu djela *Samarkand* ponuđen je uvid u Malufovu literarnu rekonstrukciju srednjovjekovnog perzijskog svijeta te uvid u njegov način oblikovanja narativnog remek-djela. *Samarkand* čitaocima vodi u Hajjamov svijet poezije, filozofije i historije. Maluf koristi lik Omera Hajjama i rukopis njegove *Rubaije* kao simbol sukoba između slobode mišljenja i represivnih struktura moći u politički nestabilnim prostorima. Autor u ovom djelu obrađuje i teme moći i političke represije, vjerskog fanatizma te kontrasta kulture jedne civilizacije između tradicionalnog i modernog.

Kroz analizu djela *Lav Afrički* ponuđen je uvid u Malufovu fiktivnu autobiografsku priču stvarne historijske ličnosti, Lea Afrikanca. Maluf je prikazao glavnog junaka kao simbol čovjeka rastrganog između različitih identiteta, religija i kontinenata u konstantnoj migraciji. Njegovo životno putovanje od Granade do Rima otvara pitanja pripadnosti, identiteta, migracije, egzila i lične slobode.

Malufovi historijski romani ponuđeni su kao sredstvo za razumijevanje kako čovjeka kroz historiju, tako i savremenog čovjeka, njegovih kulturoloških dilema i potraga za identitetom. Likovi njegovih romana su aktivni učesnici u historijskim događajima koji su im oblikovali identitet, pripadnost i mišljenja. Analizirani romani pokazuju da historija i fikcija, isprepleteni u vještom narativu, otvaraju prostor za kritičko promišljanje prošlosti, ali i razumijevanja sadašnjosti.

Izvori

Maalouf, Amin, *Lav Afrički*, prevela s francuskog Vladimira Mirković-Blažević, August Cesarec, Zagreb, 1990, str. 427

Maluf, Amin, *Levantski đerdan*, prevela s francuskog Vesna Cakeljčić, Laguna, Beograd, 2004, str. 218

Maalouf, Amin, *Samarkand*, prevela s francuskog Milena Royai, Buybook, Sarajevo, 2022, str. 335

Literatura

‘Abūd, Ūrīda, „Al-šahṣiyyāt al-tārīhiyya al-fā‘ila fī riwāya Samarqand li-‘Amīn Ma‘lūf“, *Mağalla al-ustād li-l-‘ulūm al-insāniyya wa-l-iğtimā‘iyya*: vol. 59, br. 3, Ğāmi‘a Bağdād, Kulliya al-tarbiyya, Ibn Rušd li-l-‘ulūm al-insāniyya, Bağdād, 2020, str. 171-192.

Barrett, Martyn, "Introduction – Interculturalism and multiculturalism: concepts and controversies", *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, ed. by: Martyn Barret, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013, str. 15-41.

Behrens-Abouseif, Doris, *Practising diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and material culture in the medieval Islamic world*, I.B. Tauris & Co. Ltd, London, New York, 2016, str. 242

Bhabha, Homi K, "Culture's In-Between", *Questions of Cultural Identity*, ed. by: Stuart Hall and Paul du Gay, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996, str. 53-60.

Binnūr, Salīma, „Riwāya Samarqand li-‘Amīn Ma‘lūf bayna al-sard al-tārīhī wa-l-taḥyīlī“, *Mağalla ‘ilmiyya dawliyya muḥakkama nisf sanawiyya*: vol. 5, br. 2, Maḥbar al-dirāsāt al-naqdiyya wa-l-‘adabiyya al-mu‘āšira, Ğāmi‘a Tīsamsīlt, Al-Jazā‘ir, 2021, str. 475–486.

Ted Cante, "Interculturalism as a new narrative for the era of globalisation and super-diversity", *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, ed. by: Martyn Barret, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2013, str. 69-91.

Chatman, Seymour, *Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, str. 241

de Groot, Jerome, *The Historical Novel*, Routledge, London and New York, 2010, str. 200

- Džaka, Bećir, *Historija perzijske književnosti: od nastanka do kraja 15. vijeka*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 1997, str. 449
- Foley, Barbara, *Telling the Truth: The Theory and Practice of Documentary Fiction*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1986, str. 273
- Hall, Stuart, "Introduction: Who Needs 'Identity'?", *Questions of Cultural Identity*, ed. by: Stuart Hall and Paul du Gay, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996, str. 1-17.
- Hiddleston, Jane, *Understanding Postcolonialism*, Acumen, Stocksfield, 2009, str. 202
- Hitti, Philip K., *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, preveo s engleskog Petar Pejčinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1988, str. 748
- Hutcheon, Linda, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, New York and London, 1998, str. 268
- Lewis, Bernard, *The Arabs in History*, Hutchinson's University Library, London, 1950, str. 196
- Maalouf, Amin, *In the Name of Identity: Violence and the Need to Belong*, trans. Barbara Bray, Penguin Books, London, 2003, str. 164
- Mohanty, Chandra Talpade, "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses", *boundary 2*, vol. 12, no. 3, Duke University Press, str. 333-358.
- Rachels, James, Rachels, Stuart, *The Elements of Moral Philosophy*, 7th ed., McGraw-Hill, New York, 2012, str. 14.
- Ricoeur, Paul, *Time and Narrative*, vol. 1, translated from French by Kathleen McLaughlin and David Pellauer, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1983, str. 274
- Said, Edward W., *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1979, str. 368
- Shaw, Harry E., *The Forms of Historical Fiction*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1983, str. 257
- Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 687
- Veyne, Paul, *Comment on écrit l'histoire*, Paris: Seuil, 1971, str. 349
- Vidaković-Petrov, Krinka, "Književnost egzila" u: *Pojmovnik uporedne književnosti: Zbornik radova*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2013, str. 235-260.

Wagner-Egelhaaf, Martina, "Introduction: Autobiography/Autofiction Across Disciplines", in: *Handbook of Autobiography/Autofiction: Volume I: Theory and Concepts*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin, Boston, 2019, str. 1-7.

White, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1973, str. 448

White, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987, str. 244

Internet linkovi

„Abdülaziz: Ottoman sultan“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:

<https://www.britannica.com/biography/Abdulaziz-Ottoman-sultan>

„Adrian VI: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:

<https://www.britannica.com/biography/Adrian-VI>

„Al-Andalus: historical kingdom, Spain“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:

<https://www.britannica.com/place/Al-Andalus>

Afary, Janet, Mostofi, Khosrow, Avery, Peter William, „The Seljuqs and the Mongols“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/place/Iran/The-Seljuqs-and-the-Mongols>

Amanat, Abbas, „Constitutional Revolution i. Intellectual background“, *Encyclopædia Iranica*, dostupno na: <https://www.iranicaonline.org/articles/constitutional-revolution-i/>

„’ Amīn Ma‘lūf: ’ Adīb ḥālīd bi’ abwād muta‘addida“, Al Jazeera, dostupno na:

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2016/6/14/أمين-معلوف-أديب-خالد-بأبعاد-متعددة>

„Assassin summary“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:

<https://www.britannica.com/summary/Nizari-Ismailiyyah>

Bernard, François, et. al, „The Resistance of France“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:

<https://www.britannica.com/place/France/The-Resistance>

Bourget, Carine, "The Rewriting of History in Amin Maalouf's The Crusades Through Arab Eyes",

Studies in 20th & 21st Century Literature: Vol. 30: Iss. 2, Article 3, 2006, dostupno na:
<https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1633&context=sttcl>

„Clement VII: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/biography/Clement-VII-pope>

Dukes, Jessica, „What Is Historical Fiction?“, *Celadon Books*, dostupno na:
<https://celadonbooks.com/what-is-historical-fiction/>

„Fikcija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/fikcija>

Gallaher, John G., „Leo X: pope“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/biography/Leo-X>

Georges Blond, „Philippe Pétain: French general“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/biography/Philippe-Petain>

Hamid, Nasiruddin, „How Islam Abolished Slavery“, *Light of Islam*, dostupno na:
<https://lightofislam.in/islam-ended-slavery-not-just-in-law-but-in-practice/>

„Historical novel“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/art/historical-novel>

Khoury, Stephanie, Hayek, Caroline, „Amin Maalouf: A short history of the famed Lebanese writer“, *L'Orient Today*, dostupno na: <https://today.lorientlejour.com/article/1351408/amin-maalouf-a-short-history-of-the-famed-lebanese-writer.html>

„Leo Africanus: Islamic scholar“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/biography/Leo-Africanus>

MacEoin, D. M., „Babism“, *Encyclopædia Iranica*, dostupno na:
<https://www.iranicaonline.org/articles/babism-index/>

„Nazism: political movement, Germany“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/event/Nazism>

„Putopis“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/putopis>

Salinas, Ricardo B, „The Crusades Through Arab Eyes (Book Review) “, *Huffpost*, dostupno na:
https://www.huffpost.com/entry/the-crusades-through-arab_b_6706710?guccounter=1

„Sefardi“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sefardi>

„Sykes-Picot Agreement: 1916“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>

„Timbuktu: Mali“, *Encyclopaedia Britannica*, dostupno na:
<https://www.britannica.com/place/Timbuktu-Mali>